

การคิดรูครองลำเหมืองไปตามเส้นทางต่างๆ ดังปัจจุบันสัมพันธ์กับการบุกเบิกพื้นที่ การขยายพื้นที่ทางการเกษตรไปตามเส้นทางซึ่งระบบน้ำก็ต้องไปถึงที่นั่นๆ จึงต้องมีการรูครองลำเหมืองให้ตามเส้นทางนั้นๆ การนับต่อน้ำลำเหมือง นับจาก 100 วา เท่ากับ 1 ตอนลำเหมืองตอน 1 ยาว 100 วา ลำเหมืองตอน 2 ยาว 200 วา เป็นต้น โดยนับจากแปลงนาออกไป

การรูตเหมืองเกิดขึ้นก่อนการตีฝาย หลังจากได้เกณฑ์คนมาในการรูตเหมืองแล้ว จึงรวมตัวกันไปสร้างฝาย รูตสร้างฝายที่แรกคือ บ้านด้ายหนู 3 รูสร้างฝายโดยใช้หลักใช้หินกันแม่น้ำค้ำฝายน้ำค้ำเข้าสู่ลำเหมือง

อุปกรณ์ที่สำคัญในการสร้างฝายประกอบด้วย

1. หลักฝายที่ทำด้วยไม้ไผ่ ยาวประมาณ 5 - 6 คอก
2. หินหน้าแวน (กลม หรือเหลี่ยม ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง ประมาณ 4-6 นิ้ว
3. มีด ขวาน จอบ(ขอบก) พลั่ว
4. จะเข้ (ทำด้วยหญ้าคา ฟางข้าวหรือหญ้าแถม มีดหัวและท้ายด้วยดอกล ชวงกลางใช้ดินเหนียวหรือดินปนทรายยกไปวางทับหน้าฝายหรือหลักฝายเพื่อป้องกันน้ำกัดเซาะหลักฝายล้ม แล้วให้หลักฝายเสียบลงไปโดยใช้หินหน้าแวนทุบหลักฝาย การกระทำเช่นนี้ถือเป็นวิธีปฏิบัติสืบทอดกันมา)

สมัยก่อนที่จะระดมกันไปช่วยสร้างเหมืองฝายนั้น จะมีการนำหลัก นำหิน มาช่วยโดยคิดจาก หัวนา ตั้งแต่ 12 หัว จะต้องนำหลักมา 100- 300 เล่ม ความยาวของไม้ 3 คอก 6 คอก ไม้ไผ่ที่นำมาใช้ทำเป็นหลักฝาย ก็ไปเอามาจากดอยละโว้ การใช้น้ำมาใช้น้ำภายหลัง ยุคแรกฝายเป็นไม้ไผ่เสียบมากกว่า การตีฝายครั้งแรกนั้น ผู้ใหญ่บ้านที่เป็นแกนนำในการสร้างทั้ง 4 คน ได้เข้มงวดมาก ถ้าหากหลักไม้ไผ่ของผู้ใดมีความยาวไม่ถูกต้องตามที่กำหนด ห้ามเอาหลักฝายนั้นลงน้ำโดยเด็ดขาด ก่อนที่จะนำหลักฝายไปตีจะต้องนำหลักวางเรียงกันตามความยาวเสียก่อน เมื่อหลักฝายของผู้ใดได้ผ่านการตรวจสอบแกนนำทั้ง 4 คนจึงนำลงน้ำไปตีได้

การบริหารจัดการเหมืองฝาย

หลังจากสร้างฝายลูกแรกแล้วในสมัยพ่อหลวงมา พ่อหลวงมูล มีระเบียบเหมืองฝายว่า เหมืองสายใหญ่ สายชอย จะต้องมีคนเหมืองทุกเหมืองไว้สร้างละ 1 เมตร ในพื้นที่ฝายป่าดอน ไม่มีการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร จะใช้วิธีการบอกเตือนกันปากเปล่ามากกว่า ไม่มีการเก็บค่าหัวนาและค่าบำรุงฝาย แต่ถ้าฝายเสียหาย จะต้องไปช่วยกันเอาหลักฝายไปตีฝายใหญ่ให้อยู่ในสภาพเดิม

เริ่มมีการเก็บค่าหัวนาเมื่อสมัยพ่อหนานตัน ดังป้าสีเป็นประธานเหมืองฝาย การปรับใหม่ต่างๆ เมื่อทำผิดกฎระเบียบเหมืองฝาย มีการลงบันทึกไว้บอกว่าจะมีการปรับอย่างไร แต่พอจริงๆ แล้วก็ไม่มีใครปรับอย่างเป็นทางการเป็นจริงเป็นจัง อะลุ่มอะหล่วยกันไป

พ่ออยู่เมืองแก้ว จันทาพูน (อายุ 70ปี) เล่าว่า ตนได้เป็นประธานเหมืองฝายเมื่อประมาณ พ.ศ. 2517 เริ่มมีกฎระเบียบแล้ว คนใดเป็นกรรมการก็จะได้คำตอบแทนเป็นรายปีละ 500 บาท การคัดเลือกกรรมการ ทำโดยลำเหมืองแต่ละตอนให้ลูกเหมืองคัดเลือกมา 1 คน เพื่อเป็นตัวแทนดูแลความเรียบร้อยของลำเหมือง ในอดีตเก็บค่าหัวนาประมาณหัวนาละ 1.50 บาท ถ้าฝายพังหรือมีขยะหน้าฝาย ก็จะระดมมาช่วย กรรมการเหมืองเจ้าของหัวนาที่กินน้ำลำเหมืองสายนั้นก็จะมาช่วยกันดูแล

ปัจจุบันเก็บค่าหัวนาละ 5 บาท เป็นค่าบำรุงฝ่าย โดยมีฐานการคิดจากมีกรรมการเหมืองฝ่ายกี่คน ต้องมีการเก็บค่าหัวนาเท่าไร ก็คำนวณจำนวนเงินเพื่อนำมาเป็นค่าตอบแทนกรรมการเหมืองฝ่าย ในอดีตกรรมการเหมืองฝ่ายมีวาระหรือบทบาทที่จะต้องดูแลฝ่ายถึงแค่เกี่ยวข้าวในนาปีเสร็จ แต่ปัจจุบันต้องดูแลถึงตอนทำนาปรัง

ส่วนการคัดเลือกประธานเหมืองฝ่าย คัดเลือกจากคนที่มีความสามารถ ซื่อสัตย์ จริ่งใจ ที่จะช่วยเหลือชาวบ้าน นอกจากนี้อาจเป็นคนที่มีความรู้มาก ชยันชันแข็งไปเอาน้ำมาให้ลูกฝ่าย ความสำคัญนี้เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อมีการทำนาปรังแพร่หลายเมื่อไม่กี่ปี เพราะการทำนาปีมักไม่มีปัญหาเท่าการทำนาปรัง

ปัจจุบันโครงสร้างการบริหารมี ดังนี้ คือ ประธานเหมืองฝ่าย กรรมการเหมืองฝ่าย เลขานุ (ลำนน้ำ ที่คอยปิดเปิดประตูเหมือง) และเหรัญญิก คนที่ทำหน้าที่ลำนน้ำจะได้รับการยกเว้นไม่ต้องเสียค่าหัวนา แต่ถ้าในอดีตรักฝ่ายก็ไม่ต้องนำมา แต่จะไม่มีค่าตอบแทนให้เท่านั้น

เมื่อถึงเวลาที่ข้าวได้เวลาเก็บเกี่ยวแล้วก็จะมีการปิดลำเหมือง ลำเหมืองไหนเกิดการตื้นเขินก็ไปช่วยกันขุดลอกในหน้าแล้ง เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว หากใครจะทำนาปรังก็มาขอให้เปิดปากเหมืองแล้วก็เปิดน้ำทำนาปรังได้ เมื่อประมาณ ปีพ.ศ. 2517 เริ่มมีการทำนาปรังเป็นบางส่วน ประมาณ 200 ไร่ ที่ลำเหมืองตอน 2 ปริมาณน้ำก็ถึงทั้งหมด และมีการปลูกพืชที่ขึ้นในหน้าแล้ง เช่น ถั่วเหลือง แตงกวา ในการทำนาปรังก็จะเกิดปัญหาน้ำแล้งตั้งแต่ในอดีต พออยู่เมืองแก้ว จันทราพูน เล่าเสริมอีกว่า

“ฝ่ายทางด้านบนเค้ามีการทำนาปรังมาตั้งนานแล้ว เช่น ฝ่ายกล้วยคำ ทำนาปรังเยอะมาก มีการใช้น้ำยาวไปถึงป่าสักหลวง เคยมีการไปขอให้เปิดลำเหมือง โดยขอกับประธานเหมืองฝ่ายซึ่งตอนนั้นขอกันได้การไปร่วมทำพิธีบวงสรวงผีฝ่ายเมื่อก่อนยังไม่เคยมี เดี่ยวก็มี ฝ่ายทางนี้ก็ไปร่วมด้วย เพื่อหวังว่าได้เป็นเครือข่ายร่วมกันหากได้มีการเจรจาขอใช้น้ำจะได้ง่ายขึ้น”

ทำเนียบประธานเหมืองฝ่ายในอดีตจนถึงปัจจุบัน

พ่อหลวงมูล	สุ่มขยา	ประธานเหมืองฝ่ายคนแรก	
พ่อหลวงมูล	ภิระบรรณ์	บ้านแม่คำใต้	
พ่อหลวงแก้ว	ภิระบรรณ์	บ้านศรีบุญยืน	
พ่อหลวงมา	คงปาสี	บ้านป่าถ่อน	
พ่อน้อยสุข	จันทาพูน	บ้านป่าถ่อน	
พ่อสิงห์คำ	สุ่มขยา	บ้านศรีบุญยืน	
พ่อจาย	ทาแกง	บ้านแม่คำใต้	
พ่อนานตัน	คงปาสี	บ้านป่าถ่อน	
นายเมืองแก้ว	จันทาพูน	บ้านป่าถ่อน	
นายอ้าย ทาคักดี		บ้านป่าถ่อน	
นายก่อคำ	แอ่นฟ้า	บ้านป่าถ่อน	
นายเมืองแก้ว	จันทาพูน	บ้านป่าถ่อน	ปี พ.ศ. 2535-2537
นายจาย	บันเื่อนซิดี*	บ้านหนองบัวตอง	ปี พ.ศ. 2537-2538

นายศรีนวล	จันทาพูน	บ้านป่าก่อน	ปี พ.ศ. 2538-2539
นายไสว	หว่ายอุทา	บ้านป่าก่อน	ปี พ.ศ. 2539-2540
นายยวง	ภีระบรรณ	บ้านศรีบุญยืน	ปี พ.ศ. 2540-2544
นายวิชัย	สมนาศักดิ์	บ้านศรีบุญยืน	ปี พ.ศ. 2544-2547
นายบุญเรือน	โนพะเล่า	บ้านสันมะเค็ด	ปี พ.ศ. 2547- ปัจจุบัน

ข้อมูล: จากนายวิชัย สมนาศักดิ์ แก่ฝ่ายปี 2546-2547

หมายเหตุ * นายจาย ปันเชื่อนขัติ ชาวบ้านหนองบัวทอง เป็นประธานเหมืองฝายที่ชาวบ้านฝ่ายป่าก่อนจ้างขึ้นมา เพราะในช่วงนั้นไม่มีผู้ใดสนใจเป็นประธาน ละทิ้งเหมืองฝายไปช่วงหนึ่ง ไม่ค่อยทำนุดูแล เนื่องจากการทำนา ผลผลิตราคาตกต่ำ

เหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับเหมืองฝาย

หลังจากการสร้างฝายแล้วเสร็จในครั้งแรกในปี พ.ศ. 2473 น้ำที่ผันจากลำน้ำคำลงสู่ฝายสามารถใช้ประโยชน์ไปถึงหมู่บ้านสันสลี บ้านด้าย ปากอ้อย สันตันธง ลำเหมืองสายใหญ่ เชียงน้ำ หรือ “แต่น้ำ” จะอยู่ตรงสะพานข้างวัดบ้านด้ายธรรมประสิทธิ์ เมื่อแรกที่สร้างเสร็จฝายก็เกิดมีปัญหา กล่าวคือน้ำที่ออกจากฝายเข้าสู่ลำเหมืองไปหมู่บ้านสันสลี บ้านด้าย ปากอ้อย สันตันธง (ปัจจุบันเป็นถนนสายหน้าวัดบ้านด้ายไปจนถึงบ้านอาจารย์สุภาพ ไชยพันธ์) ส่วนน้ำที่มาจากลำเหมืองสายใหญ่จะไหลไปยังบ้านศรีบุญยืน บ้านป่าก่อน (ศรีดอนมูล) บ้านแม่คำได้ไม่พอใช้ ช่วงนั้นประมาณปี พ.ศ. 2490 ประกอบกับน้ำเข้าลำเหมืองไม่เต็มที่ ความเดือดร้อนนี้นำมาซึ่งการย้ายฝาย นำโดยพ่อหลวงมูล สุมัชยา ซึ่งทำการย้ายฝายห่างออกไปจากจุดเดิม 100 เมตร

สาเหตุที่ต้องมีการย้ายฝายในปี พ.ศ. 2491 มีดังนี้

1. ลำเหมืองดอน น้ำเข้าลำเหมืองไม่เต็มที่ เนื่องจากเชียงน้ำหรือขอนแก่น ที่กั้นน้ำเหมืองฝายสูงเกินไป
2. เชียงน้ำนายแก้วอยู่ใกล้ปากเหมือง
3. มีครัวเรือน ศรีบุญยืน ปากก่อน แม่คำได้ สันมะเค็ด เพิ่มขึ้น มีการบุกเบิกที่นาเพิ่มตามไปด้วย ทำให้น้ำไปเลี้ยงไร่นาไม่พอกิน

ชาวบ้านจึงมาปรึกษากันว่าควรจะต้องมีการย้ายฝายจากการย้ายฝายครั้งนั้น ได้มีการขุดลำเหมือง กว้าง 6 ศอก ลึก 4 ศอก ปัจจุบันนี้ฝายถูกกรังร่องรอยให้เห็นเพียงเล็กน้อย และด้วยความอนุเคราะห์จากพ่อหลวงคำปา น้อยหม่อ พื้นที่บ้านด้าย สันสลี ปากอ้อย สันตันธง ศรีบุญยืนบางส่วนจึงกั้นน้ำจากฝายร่องธาตุตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ ปัญหาน้ำไม่พอใช้ในยุคแรกจึงแก้ไขสำเร็จ

ต่อมาประมาณปีพ.ศ. 2516 น้ำคำเกิดอุทกดัน เกิดปัญหาน้ำคำเปลี่ยนทิศทำให้ลำน้ำกลายเป็นแค่ร่องลำเหมือง ร่องลำเหมืองกลับกลายเป็นลำน้ำคำ ประมาณ 3 กิโลเมตร น้ำคำเดิมกลายเป็นร่องเสื่อเด่น ที่เป็นลำเหมืองเสียของฝายกอไม้เรียว เหมืองของพ่อหลวงปา กลายเป็นแม่น้ำคำ การขุดลอกไม่ได้ขุดที่ร่องน้ำคำเดิม

การแก้ปัญหาในต่อนั้นคณะกรรมการเหมืองฝายเดินสำรวจกันกับนายทหารท่านหนึ่งเข้าไปดูพื้นที่ ก็ตกลงแก้ปัญหาโดยการขุดไปตามเส้นที่แสดงในแผนที่ปัจจุบันนั้น และมีการรวบรวมเงินกันไปซื้อที่ดินที่จะสร้างฝายร่องธาตุ

ปี พ.ศ. 2519 ก่อสร้างฝายร่องธาตุ โดยเก็บเงินจากชาวบ้านไปซื้อที่ดินจากหัวนาฯ ละ 5 บาทได้เงินประมาณ 70,000 บาท และงบประมาณการก่อสร้างได้รับสนับสนุนจากกรมชลประทาน หลังจากนั้นบ้านศรีดอนมูลก็ไปกินน้ำจากฝายร่องธาตุ โดยมีข้อตกลงร่วมกันคือฝายร่องธาตุต้องจัดสรรน้ำให้ฝายป่าต่อนตามข้อตกลง ช่องละ 4 นิ้ว หลังจากนั้นทางฝายร่องธาตุก็เริ่มทำนาปรังเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ก็เกิดปัญหาเช่นเดิมขึ้นอีก ส่วนทางบ้านแม่คำน้ำลัด (ฝายใบไผ่) ไม่มีปากเหมือง เมื่อน้ำคำตันก็ไปขุดลำเหมืองเอาทางลำเหมืองร่องธาตุ ฝายร่องธาตุก็เดือดร้อนตลอดจนถึงฝายป่าต่อน เลยเอากระสอบไปปิดปากเหมืองของบ้านแม่คำน้ำลัด (ฝายใบไผ่) สันฝายลง 1 เมตร กว้าง 4 เมตร และตกลงให้สร้าง "หัวหมู"¹ ระหว่างฝายร่องธาตุกับฝายป่าต่อน ขึ้นบริเวณกลางแม่น้ำคำ บริเวณบ้านสันธาตุ ปัจจุบันร่องรอยการสร้างหัวหมูแบ่งน้ำในแม่น้ำคำยังมีให้เห็นอยู่

ปี พ.ศ. 2521 ฝายป่าต่อนเปลี่ยนจากฝายกันน้ำจากวัดธรรมชาติ เป็นฝายคอนกรีต จากเดิมที่เคยใช้วัดธรรมชาติ ฝายหินทิ้ง และการใช้ไม้ทำเป็นหลักฝาย ได้ถูกเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือเริ่มสร้างรูปแบบฝายเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ซึ่งทางเหมืองฝายป่าต่อนได้รับงบประมาณจากกรมพัฒนาชุมชน เป็นจำนวน 275,000 และราษฎรสมทบจำนวนหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงรูปแบบฝายทำให้น้ำไม่สามารถเล็ดลอดออกมาได้เหมือนฝายหินทิ้งและใช้ไม้ไผ่เป็นหลักฝาย ที่น้ำสามารถที่จะผ่านเล็ดลอดออกมาได้ ปลาที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำคำก็ขึ้นมาวางไข่ขยายพันธุ์ได้ ฝายไม้ไผ่ ถือเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษแต่โบราณ แต่ถูกเปลี่ยนแปลงหลังจากมีฝายคอนกรีตเช่นเดียวกันกับฝายที่อยู่ตอนบนของลำน้ำคำเช่นกัน ซึ่งส่งผลกระทบถึงเรื่องการใช้น้ำซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดตอนท้าย

ปี พ.ศ. 2525 กรรมการฝายป่าต่อน ได้ตรวจสอบฝายต่างๆ ในแม่น้ำคำปรากฏว่าลำเหมืองบ้านด้ายมีน้ำไหลเข้าสู่เมืองมาก ลำเหมืองขยายกว้างเท่าแม่น้ำคำ สาเหตุจากหน้าฝายแม่คำน้ำลัดที่หล่อหัวหมูแบ่งน้ำขึ้นมามีทรายทับถมจำนวนมาก ทำให้แม่น้ำคำเปลี่ยนเส้นทางเข้าสู่ลำเหมืองบ้านด้าย จึงได้มีการประชุมคณะกรรมการของฝายป่าต่อนกับฝายน้ำลัด และมีมติให้ขุดลอกแม่น้ำคำช่วงที่อุดตัน บริเวณหน้าฝายแม่คำน้ำลัด และทำการก่อสร้างฝายแม่คำน้ำลัดเพื่อให้ใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างเท่าเทียม

ปี พ.ศ. 2528 ยังประสบปัญหาแม่น้ำคำน้ำอุดตันฝายน้ำลัด ประมาณ 1,000 เมตร ส่วนตอนล่างของฝายมีทรายอุดตันมีความยาว 1,400 เมตร รวมช่วงที่อุดตัน 2,400 เมตร จึงจัดทำโครงการขุดลอกช่วงที่แม่น้ำคำอุดตัน

¹ หัวหมู คือ จุดแบ่งน้ำ ออกแบบก่อสร้างคล้ายหัวเรือใหญ่เพื่อแบ่งปันน้ำไปคนละฝาย

ปี พ.ศ. 2546 มีการขุดลอกแม่น้ำลำช่วงที่อุดตันเป็นระยะทาง 3 กิโลเมตร ใช้งบจากกรมชลประทาน แม่น้ำลำยังอุดตัน และบ้านแม่น้ำลาด (ฝ่ายไผ่) ยังได้รับความเดือดร้อนเพราะไม่มีปากเหมืองบรรจบบ้าน แม่น้ำลำ จึงมีการขุดลอกอีกทำให้ฝ่ายไผ่ได้รับน้ำอย่างสะดวก ฝ่ายป่าดอนจึงได้รับน้ำบางส่วน

ปี พ.ศ. 2547-2548 แม่น้ำลำไม่มีปัญหาอุดตัน แต่น้ำมีปริมาณน้อย โดยเฉพาะฤดูการเพาะปลูกข้าว นาปรัง สาเหตุเพราะฝ่ายลูกช้างบน โดยเฉพาะฝ่ายผาผา และฝ่ายกล้วยคำ มีการทำนาปรังเต็มพื้นที่

แม่น้ำลำสายน้ำของชีวิตชุมชนศรีดอนมูล

ก่อนที่ฝ่ายป่าดอนจะสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กในปี พ.ศ. 2521 ในอดีตราวช่วงเดือนกุมภาพันธ์-เมษายน หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว เกษตรกรก็จะชักชวนกันขึ้นไปบนดอยเพื่อไปตัดไม้ไผ่มาทำหลักฝ่ายตามที่ทางคณะกรรมการเหมืองฝ่ายกำหนดให้สมาชิกเหมืองฝ่าย หรือลูกเหมืองลูกฝ่ายทุกคนนำมาช่วยกัน หลังจากเดือนเมษายนของทุกปีเกษตรกรจะต้องตัดไม้ไผ่ไว้ ความยาว 3-5 ศอกเป็นท่อนๆ แล้วเหลาปลายให้แหลมที่สุด เพื่อที่จะปักลงเวลาตีฝาย การสร้างเมืองสร้างฝายเมื่อสมัยบุกเบิก จะมี “จะเข้” ที่ทำด้วยต้นแสม หรือฟางข้าว ใช้ดินเหนียววางทับบนหญ้าแสมหรือฟางข้าวแล้วใช้ดอกมัดเป็นช่วงๆ วางทับหน้าหลักฝ่ายอีกทีหนึ่ง เพื่อที่จะไม่ให้หลักฝ่ายถูกน้ำกัดเซาะให้หลักฝ่ายพังได้

พอถึงเดือนพฤษภาคมของทุกปี (หรือตรงกับวันเพ็ญเดือนแปดแรม) หลังวันวิสาขบูชาไปแล้ว ทางแก้มืองก็จะนัดหมายให้เกษตรกร ชาวนาทั้งหลายไปตีฝายปิดกันแม่น้ำลำ เพื่อที่จะผันน้ำในแม่น้ำลำเข้าสู่ลำเหมืองสายใหญ่ แล้วจะมีลำเหมืองซอย เหมืองไล่ไก่เชื่อมกับเหมืองสายใหญ่ ซึ่งในแต่ละสายจะมีการ “ลองเหมือง” หรือ “ลางเหมือง” (ทำความสะอาดเหมือง) ทางแก้มืองแก้มืองก็จะกำหนดความกว้างความยาว เรียกว่า “บันดาเหมือง” และกำหนดวันเวลาลางเหมืองให้แล้วเสร็จภายในกำหนดหากเกษตรกรใดไม่ทำหรือไม่แล้วเสร็จภายในกำหนด แก้มืองซอยนั้นก็จะรายงานให้ประธานเหมืองฝ่ายทราบต่อไป

การลองเหมือง หรือการลางเหมืองจะทำการในเดือนเมษายนระหว่างวันที่ 20 เมษายน-10 พฤษภาคม ของทุกปี หลังจากตีลองเหมืองเสร็จแล้ว ทางแก้มืองแก้มืองก็จะมีการเลี้ยงผีฝ่าย

ผู้ประกอบพิธี คือ แก้มือง หรือถ้าหากแก้มืองผู้นั้นเคยฝากการบวชเป็น “น้อยหรือหนาน”² ก็จะมอบให้ผู้อื่นประกอบพิธีแทน เนื่องจากมีความเชื่อว่า ผู้ที่เคยผ่านการบวชมานั้นจะมาทำเกี่ยวกับพิธีที่เซ่นไหว้ผี ซึ่งถือว่าต่ำกว่านั้นไม่ได้ การเลี้ยงผีเหมืองผีฝ่ายนั้นจะทำเฉพาะแก้มืองแก้มืองเท่านั้น แต่จะมีเกษตรกรที่เป็นลูกเหมืองลูกฝ่ายก็จะไปร่วมด้วย การเลี้ยงผีฝ่ายนี้ ผู้ประกอบพิธีก็จะบอกกล่าวแม่ธรณี เจ้าที่เจ้าทางให้ปกป้องรักษาฝ่ายให้มั่นคง ได้เวลาพอสมควร ผู้ประกอบพิธีก็จะขอหัวหมูจากแม่ธรณี แจกจ่ายให้กับผู้ที่เข้าร่วมพิธีกินกันทุกคน

หลังจากนั้นก็จะเปิดปากเหมืองให้น้ำไหลเข้าลำเหมืองสายใหญ่ เหมืองซอยสายต่างๆ เกษตรกรชาวนา ก็จะเปิดท่อน้ำเข้านาเพื่อที่จะเตรียมปักกล้า พันธุ์ข้าวที่นิยมปลูกในพื้นที่ตำบลศรีดอนมูล คือ ข้าวสันป่าตอง ข้าว กข.6 ข้าวหอมมะลิ ข้าวหอมมะลิ 105 ข้าวลือ กข. 15 ข้าวอีโต ข้าวสุพรรณ

² น้อย หมายถึงผู้ชายที่เคยบวชแล้วสึกออกมาขณะยังเป็นสามเณร ชาวไทลื้อเรียกว่า “โหม” ชาวไทใหญ่ เรียกว่า “ส่าง”

หนาน หมายถึง ผู้ชายที่เคยบวชเป็นพระภิกษุแล้วสึกออกมา อาจเรียกว่า “จหนาน” หรือถ้าเป็นเจ้าผู้ครองนคร ก็เรียกว่า “เจ้าหนาน” เพื่อให้เกียรติมากขึ้น

เมื่อน้ำเข้ามาก็จะไถแปลงนาพักไว้เพื่อให้หญ้าที่ขึ้นอยู่เน่าเปื่อยประมาณ 3 วัน ก็จะเอาเมล็ดข้าวพันธุ์ลงแช่น้ำ 3 คืน แล้วนำฝ้ายมาคลุมไว้อีกหนึ่งคืน และดินที่เตรียมไว้ตามขบวนการดังกล่าวก็จะได้เวลาพอดีกับกับเมล็ดพันธุ์ข้าวตอนเช้าก็จะไปขึ้นแปลงและใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวหว่านแต่ละแปลง หลังจากหว่านแล้วก็จะเตรียมต้นกล้าข้าวให้เพียงพอตามจำนวนของพื้นที่เพาะปลูกถ้าพื้นที่นาประมาณ 10 ไร่ก็จะใช้พื้นที่ตกลกล้าประมาณ 3 งาน ถ้ามากกว่านี้ก็จะเตรียมกล้ามากไปตามสัดส่วนที่เพิ่มขึ้น พอได้ 20 วัน ก็จะถอนกล้ามาปักดำลงในแปลงอีกทีหนึ่ง ที่ต้องทำเช่นนี้ เนื่องจาก ป้องกันปุ๋ยนา หอยเชอรี่ และเพื่อให้ได้เมล็ดข้าวเพิ่มมากขึ้น หลังจากปักดำกล้าแล้วชาวนาก็จะเริ่มไถนา ในช่วงนี้ในฝ่ายป่าดอนเริ่มจะแห้งลงไปบ้างแล้ว ซึ่งสาเหตุเกิดจาก ถูกฝ่ายทางด้านบนปิดกั้นลำน้ำลงมาเรื่อยๆ เนื่องจากฝ่ายป่าดอนเป็นฝ่ายลูกสุดท้าย ประกอบกับเป็นช่วงที่ฝนทิ้งช่วง ในช่วงเดือนมิถุนายน และสิงหาคมของทุกปี

การถอนกล้าบางรายใช้วิธีลงแขก ส่วนใหญ่รับจ้างเหมาคิดกันเป็นถังละ 400 บาทถ้าจ้างเหมาไร่ราคา 1,200 บาทต่อไร่ เมื่อต้นกล้าได้ 30 วันก็จะถอนมาปลูก (ปักดำ) ในช่วงเดือนกรกฎาคม ไปจนถึงประมาณ เดือนสิงหาคม หลังจากนั้นชาวบ้านจะเริ่มใส่ปุ๋ย ซึ่งมีทั้งที่ใช้ปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยเคมี ในช่วงเร่งต้นใส่สูตร 16-20-0 ในระหว่างปลายเดือนสิงหาคม จนถึงปลายเดือนตุลาคมก็จะใส่ปุ๋ยยูเรียสูตร 46-0-0 เพื่อเร่งผลผลิต การกำจัดวัชพืชเริ่มทำหลังจากที่ทำการปักดำไปแล้ว 20 วัน จนถึงประมาณปลายเดือน พฤศจิกายนของทุกปี และเริ่มเก็บเกี่ยวผลผลิตตั้งแต่ปลายตุลาคม (สำหรับคนที่ปลูกพันธุ์ข้าวระยะสั้น) จนถึงเดือนธันวาคม

การขายผลผลิตที่เก็บเกี่ยวจะนำไปขายที่โรงสีตามโครงการสหกรณ์การเกษตรศรีเชียงใหม่ ทำข้าวบ้านป่าสักหลวง โรงสี อำเภอมะนัง หรือโครงการรับจำนำข้าวของ ธ.ก.ส.

ปัญหาในการปลูกข้าวคือ “ข้าวตายคอรวง” จะเป็นเช่นนี้ประมาณเดือนพฤศจิกายนของทุกปีซึ่งทำให้ผลผลิตข้าวเสียหาย

ปฏิทินการทำนาปีในรอบปี ชุมชนศรีดอนมูล

กิจกรรม/เดือน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1. ขุดลอกกล้า เหมือง (กลาง เหมือง) ทำฝาย				↔								
2. เตรียมดิน (หว่านกล้า)					↔↔↔							
3. ถอนกล้าเพื่อ ปักดำ						↔↔↔						
4. ใส่ปุ๋ย							↔↔	↔↔				
5. กำจัดวัชพืช							↔↔	↔↔	↔↔			
6. เก็บเกี่ยว										↔↔↔↔↔		
7. ขายผลผลิต	↔↔↔↔↔									↔↔↔↔↔		

ที่มา: การเก็บข้อมูลภาคสนามของนักวิจัย 2549

การปลูกข้าวนาปรัง

กิจกรรมการปลูกข้าวนาปรังของชุมชนชาวศรีคอนมูล เริ่มขึ้นเมื่อทางคณะกรรมการเหมืองฝายเปิดปากเหมือง เพื่อให้น้ำเข้าลำเหมืองสายใหญ่ เกษตรกรในพื้นที่เริ่มเตรียมพื้นที่หว่านกล้าซึ่งในพื้นที่ทำนาค่าประมาณ 20 % นาทำจะหว่านกล้าประมาณ 35 วัน จึงถอนปลูกปักดำไว้ สำหรับนาหว่านก็จะนำเมล็ดพันธุ์แช่น้ำไว้ 3 คืน แล้วนำมาปักคลุมด้วยฟางข้าวหรือผ้าเดินท์ เป็นการเพิ่มอุณหภูมิเร่งการงอกของเมล็ดพันธุ์ ต่อมาอีก 1 คืนก็นำมาเมล็ดพันธุ์มาหว่านยังพื้นที่ที่เตรียมไว้

แต่ส่วนใหญ่ชาวบ้านในพื้นที่จะหว่านตม หรือทำนาหว่าน ประมาณ 80 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งง่ายและสะดวกกว่า ซึ่งจะเสร็จก็เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ พันธุ์ข้าวที่นิยมปลูกคือ ข้าวสุพรรณ 1 ซึ่งเป็นข้าวเจ้า น้ำหนักดี ให้ผลผลิตสูงถึง 100-120 ถังต่อไร่ ในพื้นที่ที่อุดมไปด้วยน้ำ

การใส่ปุ๋ยนิยมใช้ปุ๋ยเคมีสูตร 46-0-0 ซึ่งเป็นปุ๋ยยูเรียที่ให้ผลผลิตสูงกว่า โดยจะเริ่มใส่ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงประมาณต้นเดือนพฤษภาคม

การขาดแคลนน้ำในฤดูแล้งในพื้นที่รับน้ำของฝายป่าต่อนจะเริ่มตั้งแต่ปลายเดือนกุมภาพันธ์ไปจนถึงเดือนพฤษภาคม น้ำจะไม่เพียงพอต่อการทำการเกษตร ซึ่งส่งผลให้ข้าวเติบโตไม่เต็มที่ผลผลิตไม่สมบูรณ์ เมื่อฤดูการเพาะปลูกปี 2548 ผลผลิตเสียหายกว่าครึ่งหนึ่งของพื้นที่เพาะปลูก

การเก็บเกี่ยวใช้เครื่องจักรในราคาไร่ละ 550-600 บาท การขายผลผลิต จะมีโครงการรับจำนำ โรงสีลานข้าวป่าสักหลวง

ปฏิทินการปลูกข้าวนาปรัง ชุมชนศรีคอนมูล

กิจกรรม/เดือน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1. เปิดประตูน้ำลำเหมือง ทำความสะอาดเหมือง	←→											
2. เตรียมดิน (หว่านกล้า/หว่านตม)		←→										
3. ถอนกล้าเพื่อปักดำ		←→										
4. ใส่ปุ๋ย			←→									
5. กำจัดวัชพืช												
6. เก็บเกี่ยว						←→						
7. ขายผลผลิต						←→						

ที่มา: การเก็บข้อมูลภาคสนามของนักวิจัย 2549

พิธีกรรม ความเชื่อเกี่ยวกับแม่น้ำคำและเหมืองฝาย

ความเชื่อและพิธีกรรมที่สำคัญเกี่ยวกับแม่น้ำคำ มี 2 พิธีกรรม คือ พิธีการเลี้ยงผีฝาย และพิธีสืบชะตาแม่น้ำคำดังมีรายละเอียดดังนี้

1. พิธีการเลี้ยงผีฝาย

การเลี้ยงผีแม่น้ำคำเจ้าที่เหมืองฝาย เป็นความเชื่อของผู้ที่อาศัยน้ำจากฝายในการทำการเกษตร หลังจากที่มีการสร้างฝายแล้วจะมีการบอกแม่น้ำคำเจ้าที่ให้รับรู้ ซึ่งก็หมายถึงเทพอารักษ์ทั้งหลายที่จะขอให้มาช่วยดูแลปกป้องรักษา ไม่ให้ฝายต้องชำรุด เสียหาย เกิดการพังทลาย ให้มีน้ำเข้าสู่ลำเหมืองฝายตลอดปี ซึ่งเป็นความเชื่อ ในสมัยก่อนจะมีศาลเล็กๆตั้งอยู่ข้างๆ คล้ายๆศาลเจ้าที่ ก่อนที่จะมีการทำนาปี ต้นฤดูฝนประมาณเดือนพฤษภาคมของทุกปี ทางภาคเหนือจะเป็นเดือน 8 แรม 8 ค่ำ หลังจากวันวิสาขบูชา ก็เริ่มที่จะมีฝนตกโปรยปรายลงมา จึงเริ่มไถหว่านเมล็ดพันธุ์และการปักดำข้าวกล้ากันในชวงนี้ แล้วจึงมีการเลี้ยงบูชาผีฝายขึ้น และเมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวแล้วเกษตรกรจะปิดปากเหมืองเพื่อไม่ให้น้ำเข้านาเพราะรวงข้าวแก่จัด แต่ก็จะไม่ไปล้มนเหมืองล้มนฝายเพื่อให้น้ำล้นไหลออก แต่จะขุดลำเหมืองเสียระบายน้ำลงไปยังแม่น้ำคำเป็นจุดๆแทน เช่น ที่บ้านด้าย 1 จุด

วัตถุประสงค์ในการประกอบพิธีเลี้ยงผีฝาย

1. เพื่อบำรุงขวัญของกลุ่มผู้ใช้น้ำ
2. บนบานศาลกล่าวเทพอารักษ์ที่สถิตย์ ณ ที่แห่งนั้นมาช่วยดูแล ปกป้องรักษา ให้ฝายอยู่ในสภาพใช้การได้ตลอด และช่วย ดลบันดาลให้มีน้ำเข้าเหมืองเข้าฝายตลอดปี

หากในปีไหน ฝายไม่แตกไม่ล้นปีนั้นก็ถือว่าเทพอารักษ์ได้ช่วยปกป้องดูแลฝาย จึงมีการเซ่นไหว้ อย่างที่เรียกว่า “การเลี้ยงผีฝาย” ในปัจจุบัน ในพิธีจะมีเครื่องเซ่น เป็นเหล้า 1 ไห ไก่ 1 คู่ หัวหมู 1 หัว และเครื่องเซ่นอย่างอื่น โดยในพิธีประธานเหมืองฝายเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรม เรียกว่า “โยงขัน”³ และมีลูกเหมืองลูกฝายเข้าร่วมประมาณ 20-30 คน ในปัจจุบัน โดยลูกเหมืองลูกฝายที่มีพื้นที่ทำการเกษตรในที่ลุ่ม ก็จะประกอบพิธีเลี้ยงผีฝายนี้ก่อนในเดือนพฤษภาคม และลูกเหมืองลูกฝายที่มีพื้นที่ทำการเกษตรในที่ดอนจะเริ่มทำพิธีเลี้ยงผีฝายกันในเดือนมิถุนายน และการเลี้ยงผีฝายนี้ก็เริ่มทำกันมาตั้งแต่มีการสร้างเหมืองฝาย ในปี พ.ศ. 2470 จนเป็นประเพณีมาจนถึงปัจจุบัน

ในสมัยก่อนนั้นผู้ที่เข้าร่วมพิธีการเลี้ยงผีฝายนั้นมีเป็นจำนวนมาก เนื่องจากชาวบ้านในสมัยนั้นมีการประกอบอาชีพทำนาอย่างเดียว แต่ขณะนี้หลากหลายอาชีพมาขึ้นในชุมชน ผู้ที่ไม่ได้มีอาชีพเกี่ยวข้องกับการทำนาจึงไม่เห็นความสำคัญและไม่เข้าร่วม มีบ้างที่ช่วยออกเงินค่าบำรุงเหมืองฝาย

จากการที่ลุ่มแม่น้ำคำ มีระบบการจัดการน้ำแบบเหมืองฝายถึง 6 เหมืองฝายด้วยกัน บางครั้งการประกอบพิธีกรรมเช่นนี้ จึงมีการไปร่วมพิธียังฝายอื่นๆ ด้วย เช่น การไปร่วมพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำคำที่ฝายผาม้า ซึ่งเป็นฝายลูกแรก ทางฝายป่าต่อนเองก็ได้มีการนำเอาช่างฟ้อนไปร่วมแสดงด้วย วัตถุประสงค์ของการที่ไป

³ โยงขัน คือ ผู้นำการประกอบพิธีกรรม ที่จะเป็นคนทำหน้าที่ยกของเซ่นไหว้ขึ้นจรดที่หน้าปาก กล่าวอ้อนวอนถึงศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อให้ช่วยในเรื่องนั้น

ร่วมพิธีกรรมของฝ่ายลูกอื่นๆนั้นเนื่องจากการขอความเห็นใจ มีการปันน้ำให้ ให้กับฝ่ายลูกที่อยู่ทางด้านล่าง แต่ไม่ค่อยได้ผลในระยะหลังมานี้เข้าร่วมเพียงผู้ที่เป็นการกรรมการเหมืองฝายเพียงไม่กี่คนเท่านั้น นอกจากพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเหมืองฝายที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของคนกับน้ำแล้วที่มีมาช้านานแล้ว ยังมีอีกหนึ่งพิธีที่มีความสำคัญ คือ

2. พิธีสืบชะตาแม่น้ำคำ บ้านศรีดอนมูล

การประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำคำ ได้เริ่มจากทางต้นของแม่น้ำที่ฝายผาม้า ในช่วงต้นเดือนเมษายน ของทุกปี ทางบ้านศรีดอนมูลเองก็ไปร่วมด้วยในการจัดขึ้นครั้งแรก ประมาณ ปี พ.ศ. 2542-2543 (2545) นำโดย กำนันสมบุญ ราชคม ซึ่งเป็นกำนันตำบลศรีดอนมูล และประธานเหมืองฝาย ในขณะนั้น คือ นาย ยวง ภิระบรรณ์ เดินทางเข้าร่วม มีการนำช่างฟ้อนเล็บ บ้านศรีดอนมูลเข้าร่วมขบวนในวันที่ 10 เมษายน 2545 และมี เกษตรกร กลุ่มชาวนาผู้ใช้น้ำเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้วัตถุประสงค์ในการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำคำก็เพื่อให้ เกิดความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกันระหว่างระบบเหมืองฝายแต่ละลูกตั้งแต่ต้นน้ำมาจนถึงปลายน้ำ เกิดความสามัคคี ร่วมมือกันของแต่ละฝาย และเพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ปลาและพันธุ์สัตว์น้ำทุกชนิด

ต่อมาพิธีสืบชะตาแม่น้ำคำ ณ บ้านศรีดอนมูล ก็เริ่มทำเมื่อประมาณปี 2546 เนื่องจากคนในชุมชนเริ่ม เห็นความเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำคำ ที่เริ่มจากการบุกรุกแม่น้ำคำ ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ.2500 มาเรื่อยๆ เกิดมูน อีกร้างและ เกิดการกัดเซาะที่อีกร้างตรงข้าม อาจทำให้แม่น้ำคำเปลี่ยนทิศทางเดิน มีการทิ้งขยะมูลฝอยต่างๆ ลง แม่น้ำ ซึ่งในตอนนั้นคนในชุมชนก็ไม่ได้ให้ความสนใจที่จะทำ จนในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2545 มีการ ประชาสัมพันธ์ให้กับชุมชนรู้จักและหวงแหนแม่น้ำคำ ให้ประโยชน์อย่างรู้คุณค่า แล้วนำมาซึ่งการคิดกิจกรรม ประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำคำ มีชาวบ้านเข้าร่วมมากมาย โดยจัดขึ้นที่หมู่บ้านศรีดอนมูล หมู่ 9 และหมู่ 12 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก องค์กรรนาชาติเพื่อร่วมกันพัฒนา(PAN) ที่มาปฏิบัติงานในพื้นที่ และเงินทุน ที่ได้จากการสนับสนุนของชาวบ้านเองส่วนหนึ่ง และรวมไว้เป็นกองทุนในการทำกิจกรรมนี้ต่อไป

ช่วงที่ประกอบพิธีกรรมจะเป็นช่วงเดือนมิถุนายน(เดือน 9 เหนือ) หลังจากที่มีการเลี้ยงผีฝาย ของที่ให ในพิธีจะคล้ายๆกับพิธีการเลี้ยงผีฝาย คือ เครื่องสืบชะตา ประกอบด้วย ไม้คำ ทั้งขนาดเล็ก 1 ศอก และขนาดใหญ่ มีบันไดเงิน บันไดทอง ดอกไม้ ธูปเทียน ต้นกล้วย ต้นอ้อย มะพร้าว 1 ทะลาย สำหรับข้าวปลาอาหาร มีการนิมนต์พระสงฆ์มาประกอบพิธี 5-9 รูป ซึ่งแตกต่างจากการเลี้ยงผีฝาย พิธีสืบชะตานี้จะเป็นพิธีกรรมทาง ศาสนาทั้งหมด

3 ปี ที่ผ่านมาของการประกอบพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำคำนี้ ได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนเป็นอย่างดี มีการปล่อยปลา ปล่อยเต่า พันธุ์สัตว์น้ำอื่นๆ ลงแม่น้ำคำ เป็นการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำไปด้วย มีการ กำหนดเขตอนุรักษ์ไว้จากจุดที่ทำพิธีกรรมนี้ ขึ้นไป 500 เมตร และลงจากจุดที่ทำพิธีกรรมนี้ 500 เมตร ซึ่งถือว่า ได้ผล เนื่องจากมีมีพันธุ์ปลาในแม่น้ำคำช่วงนี้มากขึ้น

กล่าวโดยสรุป ด้วยความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนโดยเฉพาะผู้นำของชุมชนในอดีตทั้ง 4 ท่าน ได้แก่ พ่อหลวงมูล สมุขยา พ่อหลวงแก้ว ภิระบรรณ์ พ่อหลวงมูล ภิระบรรณ์ พ่อหลวงมา ดงปาสี ได้คิดการณ์ ไกลร่วมแรงร่วมใจกับชุมชนก่อสร้างระบบเหมืองฝาย เพื่อผันน้ำจากแม่น้ำคำเข้ามาสู่ระบบเหมืองฝาย กระจาย น้ำสู่ไร่นาได้อย่างทั่วถึงพลิกพื้นแผ่นดินให้สามารถทำการเกษตร โดยเฉพาะการทำนา ซึ่งเป็นอาชีพหลักของ ชุมชน ได้อย่างสมบูรณ์

แม่น้ำคำจึงมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ถือเป็นเส้นเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงผู้คน ถึงแม้ว่าจะมีปัญหาระบบการจัดการน้ำบ้าง เช่น แม่น้ำคำอุดตัน และปริมาณน้ำไม่เพียงพอในการทำนาปรังแต่ชุมชนก็มีความพยายามในการแก้ไขปัญหาโดยตลอด และชุมชนได้แสดงความคารวะต่อแม่น้ำ โดยการจัดพิธีกรรมต่างๆ ดังรายละเอียดที่กล่าวมาแล้ว

บทที่ 5 พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงชุมชนศรีดอนมูล

จากการศึกษาชุมชนศรีดอนมูลตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สามารถจัดยุคของชุมชน ศรีดอนมูล ออกเป็น 4 ยุค โดยเอาแม่น้ำคำเป็นแกนหลักในการแบ่งตามเหตุการณ์สำคัญที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคน ชุมชน ดังนี้

- ยุคที่ 1 : บุกเบิกที่ทำกินใกล้ลำน้ำคำ (2460 - 2472)
- ยุคที่ 2 : บุกเบิกทำเหมืองฝาย ชายข้าว สร้างถนน สร้างสะพาน สร้างตลาดชุมชน (2473-2522)
- ยุคที่ 3 : เริ่มทำนาปรังแพร่หลาย (2523 - 2542)
- ยุคที่ 4 : ยุคทำนาปรังเพื่อปลูกพืชและปัญหาการจัดน้ำจากเหมืองฝาย (2543 - ปัจจุบัน)

ยุคที่ 1 : บุกเบิกที่ทำกินใกล้ลำน้ำคำ (2460-2472)

จากความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ในอดีต เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศที่ติดลำน้ำคำ และใกล้ภูเขาและป่าไม้ กลุ่มคนกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ “ยอง” ตระกูลที่สำคัญคือ ที่เข้ามาก่อตั้งชุมชนในแถบลุ่มน้ำคำ ตำบลศรีดอนมูล อาทิเช่น ตระกูลจันทาพูน ตระกูลดงปาลี ตระกูลกันทะดง ตระกูลร้องหาญแก้ว ตระกูลสมนาศักดิ์ ตระกูลภิระบรรณ ตระกูลสุ่มขยา ตระกูลแก้วศักดิ์ และตระกูลน้อยหมอม เป็นต้น

เมื่อเริ่มก่อตั้งชุมชนเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2460 ชาวบ้านมาจับจองที่ดิน ตามพื้นที่ที่ใกล้ลำน้ำ เพราะ “น้ำ” คือ ปัจจัยในการดำรงชีวิต ต่อจากการทำนานั้นก่อนที่จะมีเหมืองฝายนั้นอาศัยน้ำจากน้ำฝน น้ำฟ้า ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนเล่าว่า ที่นาที่บุกเบิกใหม่นั้นจะมีการทำคันดินกันโดยรอบแปลงสี่เหลี่ยม ความกว้างยาวขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่ แล้วทำการตัดหรือตัดกอหญ้าแหลมลงกดให้ราบลงกับพื้นที่ พอฝนตกน้ำก็จะท่วมขังในแปลงทำให้กอหญ้าแหลมนั้นตายเน่าผุกลายเป็นปุ๋ยอินทรีย์ไปในตัว บางพื้นที่ใช้ช้างช่วยลากขอนไม้ทับหญ้าแหลมให้ราบกับพื้นที่ซึ่งช่วยทุ่นแรงและบุกเบิกที่นาได้บริเวณพื้นที่จำนวนมาก

การทำมาหากินในสมัยนั้น คือการทำนา วิธีการทำนาของคนในสมัยก่อน เริ่มจากเตรียมดินกล้า พอต้นกล้าที่หว่านเมล็ดพันธุ์ข้าวไว้โตพอที่จะปักดำได้แล้วก็ถอนกล้านำมาปักดำในแปลง โดยการใช้ไม้กระทุ้งให้เป็นรูแล้วเอาต้นกล้าเสียบลงเพื่อไปกระยะห่างพอสมควรและที่นาแปลงนั้นในปีถัดมาก็จะกลายเป็น “เนินนา” ไปในที่สุด สามารถไถพรวนและไม่ต้องใช้ไม้กระทุ้งอีก เรียกว่า “นาเฟื่อง” พันธุ์ข้าวที่นำมาปลูกในสมัยนั้นเป็นข้าวพื้นเมืองได้แก่ ข้าวแดงหลวง ข้าวเหมี้ยง ข้าวเปียง ข้าวกล้วย ข้าวปงบ้าน้ำ ข้าวกาบขาว ข้าวเหลืองงาช้าง เป็นต้น ซึ่งมีลักษณะเป็นเม็ดกลมๆ ป้อมๆ เปลือกกลายเป็นสีเหลืองปนแดง ในอดีตปลูกข้าวไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือน

การสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย จากคำบอกเล่าของ อ้ายปุก ทาแกง (83 ปี) เล่าว่า เมื่อก่อนใช้ไม้ไผ่ตีฟาก มุงคา โดยไปเอาไม้มาจากดอยสะโง้ ในสมัยนั้นที่ดอยสะโง้มีไม้ซางลำต้นใหญ่ๆ สัตว์ป่ามี พวกเสือและมีความเชื่อว่า ถ้าเป็นวันศีล วันพระ จะไม่มีการเข้าป่าไปซุกซนลักไม้เข้ามาในหมู่บ้านเลยเพราะเชื่อว่า จะมีเสือตามเข้ามากินหมู กินไก่ในหมู่บ้าน

บ้านในสมัยก่อนก็จะมีสวนนอก เรียกว่า “เดิน” ใช้เป็นที่รับแขก พักผ่อน ที่รับประทานอาหาร มี “ชม” ส่วนใหญ่จะอยู่ตั้งแต่หัวบันไดบ้านเป็นส่วนปลายของเดิน ใช้เป็นที่นั่งพักผ่อน เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีเก้าอี้ “ชม” จึงเป็นที่นั่งเล่น การมุงคาจะช่วยให้บ้านเย็นสบาย

ในยามค้าคั้นมีการใช้ตะเกียง น้ำมันก๊าด ให้แสงสว่างยามค้าคั้น นอกจากนั้นชาวบ้านมีการปลูกต้นไม้เพื่อทอดผ้า ใช้ตัดเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ในช่วงที่อากาศหนาว ก็อาศัยเปลือกไม้ใช้ทำผ้าห่มได้ อู๋ยก ลูก เล่าต่ออีกว่า

“เมื่อสมัยก่อนยังๆ ไม่มีผ้าห่ม จะใช้เปลือกไม้ หนั่งไม้ ลอกเอามาทำเป็นผ้าห่ม ต้นไม้ที่เอามาทำ เรียกว่า ต้นกือ (ลักษณะคล้ายๆ ต้นตาล) ต้นกูย (กินยอด กินใบได้) อู๋เองก็ยังได้ใช้ผ้าห่มจากหนั่งไม้ชนิดนี้อยู่ และยังบอกอีกว่า สามารถนำมาซักได้เหมือนเช่นการซักผ้าอย่างปัจจุบัน”

“ของใช้จำเป็นพวกเสื้อผ้า ซึ่งสมัยก่อนราคาไม่แพงแค่ 60-70 สตางค์เท่านั้น บ้างก็หาซื้อได้ตามบ้าน ปันกันกิน ปันกันใช้ ใครมาอยู่ใหม่ยังไม่ได้ทำนา ก็มาขอซื้อข้าวที่ละถึงสองถึงก็ขายให้กันกินดูๆ 25 สตางค์ ก็ขาย จนขึ้นมาถึงละ 2-3 บาท”

กล่าวโดยสรุป ในระยะแรกของการตั้งชุมชนผู้คนแสวงหาที่อยู่อาศัยและที่ทำมาหากิน กลุ่มคนที่มาบุกเบิกพื้นที่แถบนี้กลุ่มใหญ่ๆ คน “ยอง” จากลำพูน มาบุกเบิกที่ทำกิน จับจองที่นา เป็นการผลิตเพื่อยังชีพเลี้ยงครอบครัว และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ยังพึ่งพิงธรรมชาติ

ยุคที่ 2 : บุกเบิกทำเหมืองฝาย ขาช้าว สร้างถนน สร้างสะพาน สร้างตลาดชุมชน (2473-2522)

หลังจากที่มีการบุกเบิกที่นา ต่อมาจึงมีการทำเหมืองฝายเพื่อผันน้ำเข้าสู่ทุ่งนา มีการเปิดปากเหมืองบ้านด้ายเมื่อ พ.ศ. 2473

ระยะนี้มีการตั้งชุมชนที่ค่อนข้างหนาแน่นขึ้น เรียกได้ว่าเป็นการตั้งถิ่นฐานที่เริ่มมั่นคงถาวร สามารถเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร มีการใช้พื้นที่อย่างเต็มศักยภาพ จากการเพาะปลูกเพื่อบริโภค พอกินในครัวเรือนเหลือจึงขาย จึงมีความพยายามในการติดต่อกับชุมชนภายนอกมากขึ้น

การพัฒนาสร้างถนน สร้างสะพาน และขาช้าว

ในยุคนี้ถือเป็นยุคเริ่มต้นของการค้าขายข้าว เส้นทางการค้าขายข้าวที่สำคัญในอดีต คือ เส้นทางทางล่องเรือตามลำน้ำคำเพื่อนำผลผลิตข้าวจากบ้านด้าย บ้านศรีบุญยืน บ้านศรีดอนมูล ล่องเรือไปออกแม่น้ำโขงที่บ้านสบคำและล่องเรือตามลำน้ำโขงไปจนถึงบริเวณบ้านแซว บ้านหาดบ้าย หมู่บ้านไถลื้อ ในอำเภอยางของ (ก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง)

ต่อมาจึงได้มีการค้าขายกับพ่อค้าต่างถิ่นละแวกใกล้เคียง โดยการพัฒนาถนน สะพานในอดีตสร้างสะพานที่เรียกว่า “ข้าวไหว” เพื่อการขนย้ายผลผลิตทางการเกษตร แลกเปลี่ยนสินค้าที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น เกลือ น้ำมันก๊าด โดยใช้เส้นทางเลียบริมฝั่งน้ำคำ มาจนถึงฝั่งบ้านศรีดอนมูลในระยะแรกๆ

ต่อมาจึงพัฒนาเส้นทางใหม่ที่ใช้เป็นเส้นทางจนถึงปัจจุบันที่มีทางแยกบ้านแม่คำได้ ทางด้าน ตะวันออกมีเส้นทางลัดที่จะไปถึงบ้านหนองปลาสะเด็ด ที่ใช้เป็นเส้นทางสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง ที่บ้านแม่คำ ในปี พ.ศ. 2495 สร้างสะพานชั่วคราวขึ้น ปี พ.ศ. 2496 ได้สร้างสะพานไม้ที่มีความมั่นคงถาวรซึ่งห่างจากจุดที่ สร้างสะพานเดิมประมาณ 50 เมตร ได้มีการเกณฑ์แรงงานราษฎรและแบ่งส่วน ช่วยกันไปหาไม้ เพื่อใช้ปูพื้น สะพานข้ามน้ำคำไปทางบ้านป่าสักน้อย

บ้านศรีดอนมูลก่อสร้างสะพานเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2495 โดยมีการรับบริจาคไม้จากชาวบ้าน เช่น ไม้ เสา และไม้ขนาดต่างๆ ที่จะนำมาสร้าง โดยชาวบ้านไปตัดไม้จากดอยสะโงะ เพื่อมาทำเสา และนำมาเลื่อยตาม ขนาดต่างๆ ที่ต้องการ ด้วยแรงงานของชาวบ้าน ส่วนบ้านด้าย และบ้านศรีบุญยืนได้เห็นทางบ้านศรีดอนมูลมี การพัฒนามากขึ้น สะพานข้ามลำน้ำคำ ตัดผ่านไปยังบ้านป่าสักน้อยเช่นเดียวกัน ภายในปี พ.ศ.2498 - 2499 โดยบ้านศรีบุญยืนข้ามห้วยไปตัดต้นไม้บริเวณสบรวก โดยการเกณฑ์แรงงานราษฎรมาการสร้างสะพาน เช่นเดียวกัน

สำหรับที่บ้านด้ายมีไม้สักอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านเรียกว่า “ดงป่าสัก” มีไม้สักจำนวนมาก จึงช่วยกันตัด มาสร้างสะพานข้ามลำน้ำคำ ตัดผ่านไปยังบ้านใหม่ปางง

หลังจากนั้นเมื่อสะพานข้ามแม่น้ำคำ ได้สร้างเสร็จและใช้การได้ดีแล้ว และมีการปรับปรุงเส้นทางสู่บ้าน ป่าสักน้อย ให้ดีขึ้นกว่าเดิม จึงได้มีการบรรทุกข้าวเปลือกใส่ล้อเกวียน ไปขายยังจุดรับซื้อข้าวที่บ้านป่าสักน้อย หลังฤดูเก็บเกี่ยวจะมีกองคาราวานล้อเกวียนให้เห็นทุกวัน

การค้าขายนั้นก็จะมีการรวบรวมผลผลิตข้าวภายในชุมชนเสร็จแล้วจึงนำไปรวมที่ตลาดป่าสักน้อยซึ่ง เป็นจุดรับซื้อหลัก ต่อมาภายหลังการคมนาคมสะดวกขึ้น ถนนหนทางเริ่มดี ทางโรงสีจากตัวอำเภอแม่จันก็ขับรถ เข้ามารับซื้อเองถึงในชุมชน ราคาของผลผลิตในสมัยนั้นสามารถขายได้ถึงละ 4 - 5 บาท

การขายผลผลิตข้าวในบางครั้งจะใช้วิธีการที่เรียกว่า “การขายข้าวเหี่ยว” (“การขายข้าวเหี่ยว”หากมี ความจำเป็นต้องใช้เงินหรือเกิดภาวะฉุกเฉินขึ้นในครอบครัว เช่น คนในครอบครัวเจ็บป่วยหรือกรณีอื่นๆ ที่ จำเป็นต้องใช้เงิน โดยการขายข้าวล่วงหน้าให้แก่พ่อค้าหรือผู้ที่พอมีฐานะในหมู่บ้านในราคาที่ต่ำกว่าปกติเกือบ เท่าตัว เรียกว่า “การตกข้าวเหี่ยว” การซื้อ - ขาย แบบนี้แม้จะได้กำไรมากแต่ก็เสี่ยงต่อการลงทุนเหมือนกัน หาก ปีไหนเกิดอุทกภัยน้ำท่วมข้าวเสียหายก็จะได้ข้าวทั้งผู้ซื้อและผู้ขายต้องแบกภาระหนี้สินอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้) ก่อนที่ข้าวจะเก็บเกี่ยว เพราะได้คาดการณ์ไว้แล้วว่าจะมีข้าวเหลือจากการเก็บไว้บริโภคเท่าใด เนื่องจาก เกษตรกรผู้ผลิตมีความจำเป็นต้องใช้เงิน เช่น ส่งบุตรหลานเข้าเรียน เป็นต้น จึงใช้วิธีการขายผลผลิตข้าวใน ลักษณะนี้

ตระกูลที่สร้างเศรษฐกิจให้ชุมชน

ต่อมาชุมชนบ้านศรีดอนมูลเติบโตขึ้นเป็นลำดับจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นในแต่ละปี จากคำชักชวนของ ญาติ สุนัข จนถึงเพื่อนบ้านใกล้เคียง จึงมีผู้อพยพครอบครัวมาตั้งรกรากอยู่เป็นจำนวนมาก ในเวลาไม่นานนัก ว่ากันว่าสมัยก่อตั้งชุมชนนั้นเมื่อใครกลับไปเยี่ยมญาติทางเชียงใหม่ ลำพูน ก็จะนำเอาปลาแห้ง ตัวโตๆ หรือ พืชผักที่อบสมุนไพร เช่น พักทอง กระหล่ำปลีหัวโตๆ ไปฝาก เชิงโอ้อวดว่า อยู่เมืองเชียงแสนอุดมสมบูรณ์ ดู จากอาหารการกินเป็นสิ่งบ่งบอกให้รู้จึงเกิดความคิด ที่จะย้ายตามมา ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งทำให้ชุมชนเติบโต อย่างรวดเร็ว

แต่เนื่องจากผู้ที่เข้ามาอยู่ก่อนหน้านี้มีโอกาสได้จับจองที่ดินไว้มากคนละหลายสิบไร่ ถึงหลายร้อยไร่ ตามแต่จะมีกำลังบุกเบิกแผ้วถาง เมื่อมีผู้หลังไหลเข้ามาอยู่ไม่หยุดจึงเริ่มมีการซื้อขายที่ดินเกิดขึ้น กลุ่มคนที่เข้ามาหลัง พ.ศ. 2490 ต้องมาขอซื้อที่ดินผู้มาก่อน ตามแต่จะมีการตกลงปันส่วนกัน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นญาติๆ ด้วยกันทั้งนั้นตระกูลที่เข้ามามีบทบาทในการสร้างบ้านแปงเมืองอีกตระกูลหนึ่งนอกจากตระกูลที่เข้ามาอยู่ก่อน คือ ตระกูล “กาวิวงศ์” ซึ่งมีพ่อนหลวงหมื่น กาวิวงศ์ เป็นต้นตระกูล แต่เดิมเคยเป็นกำนันอยู่ที่ตำบลบวกค้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ท่านมีบุตร 8 คนเป็นหญิง 5 คน ชาย 3 คน เมื่อปี พ.ศ. 2486 แม่ฮุ่ยบัวผัน ซึ่งเป็นบุตรของพ่อนหลวงหมื่น ได้เดินทางรอนแรมมาเชียงใหม่กับพ่อค้าวัวต่าง มาตามเส้นทางดอยสะเก็ด เวียงป่าเป้า แม่สรวย ผ่านเมืองเชียงรายได้ถึงเชียงใหม่ โดยมาพักที่บ้านโพธารามก่อน ต่อมาจึงมาอยู่ที่บ้านศรีดอนมูล เกิดถูกใจทำเลที่จะค้าขาย จึงได้มาตั้งบ้านเรือนอยู่จนถึงปัจจุบัน

ต่อมาปี พ.ศ. 2489 พ่อนหลวงหมื่นได้ขึ้นมาเพื่อเยี่ยมลูกสาว คือแม่ฮุ่ยบัวผัน ที่มาอยู่เชียงใหม่หลายปี พ่อนหลวงหมื่นได้มาพบเห็นสภาพความอุดมสมบูรณ์ ทั้งน้ำท่า ปลาชุม ดินดำน้ำชุม เหมาะแก่การทำมาหากิน เพราะถิ่นที่อยู่เดิมขาดแคลนน้ำ ทำนาไม่ได้ผล พ่อนหลวงจึงได้กลับไปเชียงใหม่เพื่อชักชวนลูกๆ ทั้งหมดขึ้นมาอยู่ที่บ้านศรีดอนมูลโดยการทยอยกันมา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2489 จนถึง พ.ศ. 2495 ซึ่งถือเป็นรุ่นปลายผู้คนอพยพขึ้นมาอยู่ศรีดอนมูล การเดินทางจากเชียงใหม่เริ่มจาก การขนส่งภาระด้วยล้อเกวียน จากบ้านกอสะเลียม ตำบลบวกค้าง อำเภอสันกำแพง มาโดยสายรถไฟที่สถานีรถไฟเชียงใหม่ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ปลายราง” ขึ้นรถไฟมาลงที่สถานีรถไฟลำปางแล้วขึ้นรถบรรทุกข้าวสารมาลงที่ปากทางบ้านป่าสักน้อย (ในอดีตจะมีรถบรรทุกข้าวสารจากเชียงใหม่ไปลงที่สถานีรถไฟลำปางเพื่อนำข้าวไปขายกรุงเทพฯ) หลังจากนั้นอาศัยล้อเกวียน หรือเดินเท้าลัดเลาะฝั่งน้ำไปข้ามสะพานที่บ้านแม่คำหนองบัว เพื่อไปข้าม “ข้าวไหว”¹ เดินทางต่อมาบ้านศรีดอนมูล

เมื่อมาอยู่ที่บ้านศรีดอนมูล ลูกๆ ของพ่อนหลวงหมื่นที่ถนัดด้านการค้าขายและการฝีมือ ก็ได้ชักชวนเพื่อนบ้าน เช่น พ่อนหลวงอินตา กันทะคง ร่วมหุ้นกันสร้างตลาดสดขึ้นมา โดยซื้อจากนายแก้ว ตีละคง หรือ “สง่าแก้ว” ซึ่งเป็นชาวไทใหญ่ (เงี้ยว) ที่มาตั้งรกรากอยู่ก่อนหน้านี้หลายปี พร้อมกับเพื่อนคือสง่าหนุ่ม สง่าสาม มาจากเมืองย่างกุ้ง เข้ามาบุกเบิกตั้งชุมชน เรียกว่าบ้านสันต้นฝิ่ง มีประมาณ 8-9 ครอบครัว สง่าแก้วได้ขายที่ดินและขอเป็นหุ้นส่วนด้วยในราคา 3,000 บาท ซึ่งต่อมาได้ตกทอดเป็นมรดกถึงลูกหลานจนถึงปัจจุบันนี้

¹ คือสะพานที่ชาวบ้านช่วยกันสร้างชั่วคราว โดยการไ้ท่อนซุง ฝืนบนฝั้งแม่น้ำจ้างละ 2 ท่อน ห่างจากฝั้งประมาณ 2 เมตร แล้วใช้ไ้ซุ่มผูกข้าวและ ที่ทำจากไม้ไผ่เป็นซี่จัดแคะให้ไ้ความยาวตามต้องการ แล้วนำขบวนกับท่อนไม้ที่ฝั้งไว้ เวลาคนเดินบนสะพานจะเกิดการสั่นไหวเล็กน้อย เรียกว่าข้าวไหว ใช้สำหรับคนเดินเท่านั้น

ตลาดสดศรีดอนมูล (ป่าดอน)

ผู้ที่บุกเบิกให้ย่านนี้เป็นย่านค้าขายชุมชนแบบชาวบ้านคือ อ้ายสงแก้ว ตีละดง เป็นคนเงี้ยว (ไทใหญ่) สภาพของพื้นที่ในขณะนั้น บริเวณตลาดนี้ก็จุดตัดของถนน เป็นสี่แยกหลักของเส้นทางที่ผู้คนจะเดินทางมา ชุมชนในรัศมีใกล้ๆ กับบ้านศรีดอนมูลก็จะเดินทางมาซื้อขายแลกเปลี่ยนกันที่ตลาดแห่งนี้เกือบทั้งหมด

ลุงประเสริฐ กาวิวงศ์ (71ปี) ผู้จัดการตลาดคนปัจจุบัน ซึ่งเป็นลูกหลานของผู้ร่วมก่อตั้งตลาดศรีดอนมูล คือ พ่อตา กาวิวงศ์ นั้น ได้เล่าว่า มีการลงหุ้นทำเป็นตลาด และทำหนังสือสัญญาลงหุ้นเป็นหลักฐานที่แน่นอนชัดเจนในวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ.2492 โดยมีจำนวนหุ้น 15 หุ้นๆละ 200 เป็นจำนวนเงิน 3,000 บาท

ในครั้งแรกนั้นจะเป็นตลาดที่มุ่งหลังคาเพียงครึ่งเดียว ที่เหลือเป็นลานโล่ง และเปลี่ยนมามุงหลังคาทั้งหมดในปี พ.ศ.2510 ข้างๆ ตลาดสร้างเป็นห้องแถวไม้ชั้นเดียว สำหรับผู้มาเช่า เปิดร้านค้าขายของและมีร้านค้าเพิ่มขึ้น มีร้านเสริมสวย ร้านตัดเย็บเสื้อผ้า และอื่นๆ

ขณะนั้นตลาดที่ก่อตั้งมาก่อนมี เช่น ตลาดบ้านด้าย ตลาดปางหมอปลวง ส่วนตลาดที่ก่อตั้งหลังตลาดศรีดอนมูล เช่น ตลาดแม่คำใต้ ตลาดแม่มะ เป็นต้น และตลาดห้วยน้ำราก ที่ถือว่าเป็นตลาดที่รุ่งเรืองที่สุดในสมัยนั้นเพราะเป็นย่านชุมชนเก่าแก่และอยู่ติดถนนสายไปเชียงรายได้

สินค้าที่นำมาวางขายในตลาดศรีดอนมูลจะมาจากหลายๆ แห่ง เช่น จากภายในชุมชนเอง ที่ชาวบ้านนำสินค้า เป็นของพื้นบ้าน เช่น ปลา เนื้อหมู ผักพื้นบ้าน เป็นต้น และสินค้าที่จำเป็นต่อชีวิตประจำวันอื่นๆ ในสมัยนั้น เช่น น้ำมันก๊าด ซึ่งเป็นสินค้าที่ถือว่าขายดีมาก เนื่องจากว่ายังไม่มีไฟฟ้าเข้ามาในหมู่บ้าน ก็จะไปซื้อจากตัวจังหวัดเชียงราย ส่วนเกลือ จะมีคนเข้ามาส่งในหมู่บ้าน บางครั้งก็จะอาศัยจากการที่คนในชุมชนบรรทุกข้าวหรือสินค้าที่ผลิตได้ในชุมชนไปขายยังที่ต่างๆ เช่น ที่ตลาดป่าสักน้อย ตลาดปางหมอปลวง เป็นต้น บรรทุกเกลือกลับเข้ามาขายในชุมชนต่อ นอกจากนี้ยังมีสินค้าจำพวกผงชูรส เมี่ยง ที่เป็นสินค้าที่ขายดีมากเช่นกัน

เนื่องจากตำบลศรีดอนมูล มีกลุ่มคนบนพื้นที่สูง อยู่ในบริเวณใกล้เคียง ที่บริเวณดอยสะเกี๊ยะ ซึ่งมีชาว "อาข่า" อาศัยอยู่ ชาวอาข่าก็จะนำสินค้ามาขายหรือแลกเปลี่ยนส่วนใหญ่จะเป็นของป่า พืชไร่ จำพวก ข้าวโพดแดง ถั่วลิสง และพืชอื่นๆ ตามฤดูกาล แต่ที่มีมาขายตลอดปีคือ ถ่านหุงข้าว ส่วนสิ่งของที่เขาคงต้องการจะเป็นหมาก พลุ ยาสูบ ปูนขาว น้ำมันก๊าด ยารักษาโรค เกลือ ข้าวสาร และสิ่งที่สำคัญที่พวกเขาต้องการมากที่สุดคือ "โซลัดร" เพื่อนำไปใช้ในการสูบฝิ่น ซึ่งสูบกันอย่างแพร่หลายบนดอยสะเกี๊ยะในอดีต

ลุงประเสริฐ ยังเล่าต่ออีกว่า จุดที่ไปซื้อสินค้าแล้วนำเข้ามาขายส่วนใหญ่เน้นบรรดาพ่อค้า แม่ค้าที่นี้เลือกที่จะไปซื้อที่ตลาดอำเภอแม่จันมากกว่า เนื่องจากว่า การเดินทางมาที่ตัวอำเภอเชียงแสน(เวียงเก่า) จะเป็นการย้อนมากกว่าที่จะเดินทางไปอำเภอแม่จัน จึงทำให้ความสัมพันธ์ทางการค้ากับผู้คนในตัวอำเภอเชียงแสนมีไม่มากนัก

จากการที่มีตลาดซึ่งเป็นที่พักปะแลกเปลี่ยนสินค้าของคนทั้งจากในและนอกชุมชน ตลาดศรีดอนมูลจะเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน นอกเหนือจากการค้าขายและการแลกเปลี่ยนสินค้า ยังเป็นที่จัดกิจกรรมต่างๆ การเตรียมงานบุญ หรือที่เรียกว่าการเตรียม "ดาบอย" ก็มักจะมาจัดที่ตลาด เป็นที่ฝึกหัดฟ้อนรำ ของหนุ่มสาว ในยุคนั้นตลาดศรีดอนมูล (ป่าดอน) จะคึกคักมาก เพราะเป็นตลาดที่สร้างก่อนตลาดอื่นๆ ในตำบลนี้ สมัยนั้นการซื้อขายเบ็ดเตล็ดยังมีไม่มาก เหมือนสมัยนี้ ตลาดป่าดอนจึงมีผู้คนมาจับจ่ายซื้อหาสิ่งของไม่ขาดสาย ด้านหลังของห้องแถวติดกับถนนด้านทิศใต้ จะเป็นโรงสีข้าว ซึ่งสร้างโดยลูกของพ่อหลวงหมื่น รั้วสีข้าวในชุมชน และชาวบ้านใกล้เคียง เช่น จากบ้านศรีบุญยืน แม่คำหนองบัว หนองปลาสะเดี๊ยะ ชัยยั้ง จนจะนำข้าวเปลือกไปใส่กระบุง หาบมาจากบ้านเพื่อมาสีข้าวและถือโอกาสมาจ่ายตลาดด้วย

การบริหารจัดการตลาดในปัจจุบัน มีหุ้นส่วนเหลือเพียง 9 คน โดยมีลุงประเสริฐ กาวิวงศ์ เป็นผู้จัดการตลาดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 แฉงที่ให้เช่าในตลาด ให้เช่าแฉงละ 150 บาท จ่ายเป็นรายเดือน มีคนทำความสะอาดตลาด 1 คน โดยจะทำความสะอาดวันละ 2 ครั้ง ทั้งในส่วนบริเวณตลาด และห้องสุขาที่มีบริการภายในตลาด ค่าบริการทำความสะอาดคนทำความสะอาดจะได้ไป และส่งให้กับตลาดวันละ 100 บาท ขณะนี้ตลาดศรีดอนมูล กำลังมีโครงการปรับปรุงตลาดให้เป็นตลาดน้ำชื่อ จะมีการวาดพื้นตลาดให้เป็นซีเมนต์ มีการจัดหมวดหมู่การวางของขายให้เป็นระเบียบ น่าซื้อยิ่งขึ้น

สภาพปัจจุบันตลาดศรีดอนมูลยังเป็นจุดที่รวมสินค้าที่นำมาซื้อขายแลกเปลี่ยนกันแล้ว แต่ไม่คึกคักเช่นในอดีต เพราะแต่ละหมู่บ้านเริ่มตั้งตลาดของตนเอง หรือมีรถยนต์เร่มาขายสินค้าถึงในหมู่บ้าน แต่ตลาดศรีดอนมูลยังเป็นจุดที่กระจายสินค้าไปยังที่อื่นๆ อีก ซึ่งจะคึกคักเฉพาะในช่วงเช้า กล่าวคือ บรรดาแม่ค้าทั้งจากในชุมชนและนอกชุมชนจะมาจับสินค้าที่บรรจุเป็นถุงๆ แล้วบรรทุกหรือหาบเร่ไปขายยังที่อื่นๆ อีกทอดหนึ่ง

“โรงหนังสวนขวัญ” : แหล่งบันเทิงของชุมชน

กิจกรรมสันทนาการที่ประกอบขึ้นภายหลังจากที่มีตลาดได้ประมาณปี พ.ศ.2512 มีการทำกิจการโรงฉายหนัง ชื่อ “โรงหนังสวนขวัญ” ที่ตั้งอยู่ตรงบริเวณลานโล่งตรงข้ามกับที่ตั้งของตลาดในปัจจุบัน ลุงประเสริฐผู้ซึ่งเป็นเจ้าของกิจการโรงหนังนี้ เล่าว่า สมัยนั้นยังไม่มีไฟฟ้าเข้ามา ก็จะใช้เครื่องปั่นไฟในการฉายหนัง และที่โรงหนังจะมีการเปิดฉายหนังทุกวัน ราคาตั๋วเข้าชมที่นั่นละ 3 บาท ทุกรอบที่เปิดฉายจะมีชาวบ้านทั้งจากวัดมีใกล้ไกลจากบ้านศรีดอนมูลจะมาซื้อตั๋วเข้าชมกันอย่างเนืองแน่นที่นั่งในโรงหนังจะเต็มทุกรอบ ชาวบ้านบางคนซื้อตั๋วเข้าชมทุกเรื่องที่เข้าฉาย ลุงประเสริฐยังเล่าอีกว่า หนังที่มีผู้เข้าชมและได้รับความนิยมมากในสมัยนั้นคือ เรื่อง ชุมแพ เรือนแพ เป็นต้น

การติดต่อนำหนังเข้ามาฉาย ก็จะติดต่อกับสายหนังที่ตัวจังหวัดเชียงราย ให้นำหนังมาฉาย รายได้ที่ได้ก็จะแบ่งเปอร์เซ็นต์กัน โดยสายหนังจะได้ 60 ส่วนเจ้าของโรงหนังจะได้ 40 นอกจากนี้ยังต้องเลี้ยงอาหารให้กับทางสายหนังที่นำหนังมาฉายอีกด้วย ผลกำไรที่ได้จึงไม่เป็นกอบเป็นกำมากนัก จนเมื่อปี พ.ศ. 2523 เริ่มมีไฟฟ้าเข้ามาในตำบล ผู้คนก็เริ่มที่จะเข้าชมน้อยลงเรื่อยๆ จนต้องล้มเลิกกิจการโรงหนังไปในที่สุด

นอกจากกิจการโรงหนังแล้ว ลุงประเสริฐ ยังมีกิจการร้านค้าของใช้ต่างๆ และร้านขายยา ที่ถูกต้องตามหลักพระราชบัญญัติการขายยาแผนปัจจุบันในบริเวณตลาด ซึ่งเป็นร้านขายยารักษาโรคเพียงแห่งเดียวในชุมชน

การพัฒนาชุมชนเพื่อประกวดหมู่บ้าน

ในช่วงนี้การพัฒนาของชาวบ้านเป็นไปอย่างรวดเร็วจากในอดีต มีการพัฒนาด้านต่างๆ โดยเฉพาะการทำมาหากิน ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ดีขึ้น ในปี พ.ศ. 2520 เริ่มมีการพัฒนาชุมชนด้านต่างๆ ทั้งเรื่องการทำมาหากิน การตั้งกลุ่มเยาวชน ซึ่งแสดงออกถึงความสามัคคีของคนในชุมชน เพื่อประกวดหมู่บ้าน จนได้รับรางวัลชนะเลิศระดับประเทศ เป็นรางวัลจากสหประชาชาติ ที่ผ่านกรมพัฒนาชุมชน ชาวบ้านศรีดอนมูลเดินทางไปรับรางวัลที่กรุงเทพมหานคร เป็นรถแทรกเตอร์ FORD หนึ่งคันและเงินสดจำนวนหนึ่ง นำมาซึ่งความยินดีของคนในชุมชนยิ่งนัก

กล่าวโดยสรุป ในยุคนี้เป็นยุคที่ชุมชนศรีดอนมูลมีการพัฒนาด้านความเป็นอยู่ของคนในชุมชน วิถีชีวิตเริ่มดีขึ้นเรื่อยๆ จากการพัฒนาระบบเหมืองฝาย ผันน้ำเข้าสุนา เพื่อปลูกข้าวนาปี ทำให้ "ข้าว" เป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ เมื่อมีผลผลิตเพิ่มมากขึ้นสามารถทำการค้ามากขึ้น จึงนำไปสู่การพัฒนาเส้นทางคมนาคม ถนน สะพาน เพื่อขนผลผลิตที่ได้ไปยังนอกชุมชน และยังมีการสร้างเศรษฐกิจในชุมชน คือ "ตลาด" ดังนั้นถือว่าชุมชนมีการพัฒนาอย่างรวดเร็วและมีการพัฒนาหมู่บ้านเข้าประกวดจนได้รับรางวัลระดับประเทศ ในยุคนี้ถือเป็น"ยุคทอง" ของชุมชนชาวศรีดอนมูล

ยุคที่ 3 : เริ่มทำนาปรังแพร่หลาย (2523 - 2542)

ในยุคนี้เป็นยุคที่การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคได้ขยายเขตการให้บริการถึงชุมชน เมื่อ พ.ศ. 2522 และถนน ได้ขยายเขตเพิ่มเติม จากกรมโยธาธิการช่วง พ.ศ.2538 เป็นต้นมา ทำให้ความเจริญต่างๆ เริ่มเข้ามาอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะเริ่มเปลี่ยนเครื่องมือที่ช่วยในการทำนา จากควาย เป็นรถไถ ทำให้การเพาะปลูกทำได้อย่างสะดวกมากขึ้นจากการที่เคยเพาะปลูกเพียงแค่ข้าวนาปี ก็เพิ่มการเพาะปลูกข้าวนาปรังกันอย่างแพร่หลาย

ถึงแม้ว่าคุณลุงประเสริฐ กาวีวงศ์ เป็นผู้นำเอาพันธุ์ข้าวนาปรังจากจังหวัดลำพูนเข้ามาทดลองเพาะและขยายพันธุ์ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2516 พันธุ์ข้าวที่นำมาตอนนั้น คือ ข้าวเหนียวพันธุ์ กข 7 ผลผลิตที่ได้มีมากถึง 100 ถังต่อไร่ แต่การปลูกยังไม่แพร่หลาย แต่มาแพร่หลายในยุคนี้ แต่ปัญหาที่ประสบคือราคาข้าวตกต่ำเป็นอย่างมาก

สะท้อนออกในเรื่องการดูแลเหมืองฝาย ในยุคนี้โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2538 - 2539 เล่ากันว่าไม่มีใครอยากจะเป็นประธานเหมืองฝาย จึงต้องจ้างนายจาย ปันเรือนขัติ จากบ้านหนองบัวตองมาเป็นประธาน ถึง 2 ปี ชาวบ้านไม่สนใจดูแลรักษาความสะอาดลำเหมือง และไม่สนใจประชุมเรื่องการจัดกรน้ำ จนราคาข้าวดีขึ้นในระยะต่อมาเหมืองฝายจึงได้รับการดูแลอย่างดีอีกครั้งหนึ่ง

กล่าวโดยสรุป ในยุคนี้ศรีดอนมูลเติบโตไปตามกระแสการพัฒนาที่เข้ามาแต่ยังคงวิถีชีวิตเกษตรกรรมคือการทำนา มีการทำนาปรังอย่างแพร่หลาย แต่มีปัญหาเรื่องผลผลิตราคาตกต่ำ ทำให้การทำนาปรังทำๆ หยุดๆ ขึ้นอยู่กับภาวะราคาข้าว

ยุคที่ 4 : ยุคทำนาปรังเฟื่องฟูและปัญหาการจัดน้ำจากเหมืองฝาย (2543-ปัจจุบัน)

การทำเกษตรในพื้นที่ตำบลศรีดอนมูลเริ่มเปลี่ยนแปลง จากการเพาะปลูกเพียงนาปีอย่างเดียวก็เริ่มมีการทำนาปรัง และเริ่มมีการทำนาปรังมากขึ้นเมื่อประมาณ 5 ปีที่ผ่านมา ประมาณ ปีพ.ศ.2543 ด้วยแรงจูงใจเรื่องราคา และอีกเหตุผลที่สำคัญ การทำนาปรังใช้ต้นทุนน้อย ค่าใช้จ่ายน้อยกว่า ราคายาวข้าวก็ได้ดีกว่าข้าวนาปี

ราคาข้าวนาปรังเมื่อประมาณ ปีพ.ศ.2543 ขายได้ถึงละประมาณ 100 บาท ข้าวที่ปลูกนาปรังเป็นข้าวเจ้าพันธุ์ กข 7 พื้นที่การเกษตรที่กินน้ำจากฝายป่าต่อนสำหรับทำนาปรังมีประมาณ 5,000 ไร่ จาก 5 หมู่บ้าน ดังนี้ บ้านป่าต่อน บ้านศรีบุญยืน บ้านหนองปลาสะเด็ด บ้านแม่คำใต้ และบ้านสันมะเค็ด และ โดยเฉพาะที่บ้านศรีบุญยืนประมาณ 1,500 ไร่ ทางฝายสันธาตุก็ทำนาปรังแต่ไม่เต็มพื้นที่ แต่การทำนาปรังในยุคนี้ จะได้ผลผลิตไม่สมบูรณ์เนื่องจากปัญหาการขาดแคลนน้ำทำนาปรัง สามารถสรุปปัญหาเรื่องการใช้น้ำจากลำน้ำคำในปัจจุบันมีดังนี้

1. ทางฝายต้นน้ำกักเก็บน้ำไปใช้โดยไม่ได้มีการแบ่งปันให้ฝายที่อยู่ท้ายน้ำได้ใช้อย่างเพียงพอ โดยฝายต้นน้ำเป็นฝายคอนกรีตที่ปิดกันแม่น้ำคำมีประตูเปิดปิด สันฝายมีกระสอบทรายวางซ้อนกันเป็นชั้นๆ เพื่อมิให้น้ำล้นออกมานอกฝายทำให้พื้นที่การเกษตรตอนล่างได้รับความเดือดร้อน ในช่วงปลายเดือนกุมภาพันธ์ ถึงปลายเดือนมีนาคมเกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำ

2. มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกนาปรังทางเขต อำเภอแม่จัน จำนวนมากซึ่งเป็นสาเหตุให้ความต้องการน้ำเข้าลำเหมืองของแต่ละฝ่ายมากขึ้น
3. แม่น้ำคำเปลี่ยนทิศทาง จากลำน้ำแม่คำกลายเป็นลำเหมือง ส่วนลำเหมืองกลายเป็นแม่น้ำ อีกทั้งยังต้นเขินในฤดูแล้งน้ำไม่พอใช้
4. ขยายฝั่งแม่น้ำคำถูกบุกรุก

อย่างไรก็ตามมีความพยายามในการแก้ไขปัญหา จากความกดดันจากฝ่ายทางด้านบน ได้มาตั้งแต่ฝ่ายผาม้า ฝ่ายกล้วยคำ ฝ่ายกอไม้เรียว (ฝ่ายอุดม) ฝ่ายใบไม้ ฝ่ายร่องธาตุ และฝ่ายป่าดอน ทุกฝ่ายตั้งแต่แรกจะมีปฏิสัมพันธ์กันหมด ยกเว้นฝ่ายกล้วยคำ เนื่องจากพื้นที่รับน้ำของฝ่ายกล้วยคำ มีประมาณ 30,000 กว่าไร่ ไปจนถึงอำเภอแม่จันจะไม่สัมพันธ์กับฝ่ายลูกไหน แต่มีการรวมตัวกันเป็นสหกรณ์ภายในกลุ่มลูกฝ่ายเอง คนที่รับผิดชอบเรื่องการปันน้ำของฝ่ายกล้วยคำ ได้รับคำตอบแทนหัวนาละ 5 บาท ได้ปีละประมาณห้าถึงหกพันบาท

คณะกรรมการฝ่ายต่างๆ พยายามไปประชุมพูดคุยถึงปัญหากับฝ่ายต่างๆ ตามสถานที่ต่างๆ เช่น ที่สำนักงาน สส. สจ. แต่คณะกรรมการฝ่ายกล้วยคำก็จะไม่มาเข้าร่วม ลักษณะพิเศษของฝ่ายกล้วยคำ คือ จะไม่มีประตูปิดเปิดลำน้ำ แต่ทำเป็นสันคอนกรีตกันลำน้ำไว้เลย และทำช่องระบายทรายไม่ให้มีการอุดตัน โดยสันนี้ลึกประมาณ 3 เมตร ความกว้างของสันฝ่ายประมาณ เมตร 1.8 เมตร และมีความลาดเอียงด้านหน้าฝ่าย 2 เมตร ด้านหลังฝ่าย 3 เมตร รถหกล้อสามารถแล่นผ่านไปได้

ฝ่ายนี้จะขึ้นกับกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ไม่เหมือนกับฝ่ายลูกอื่นๆ ที่ขึ้นกับกรมชลประทาน การสร้างสันฝ่ายได้ใหญ่ขนาดนั้น เนื่องจากมีการให้ข้อมูลเกี่ยวกับระบบนิเวศน้ำว่าแม่น้ำคำสันสุดท้ายตรงนี้ไม่มีไร่นาที่จะกินน้ำต่อแล้วจึงสร้างฝ่ายขนาดใหญ่เพื่อกันลำน้ำได้ตลอดปี

ปัจจุบัน การแก้ไขปัญหา จะให้มีการสร้างอ่างเก็บน้ำ มีการปันน้ำแบบชลประทาน สร้างอ่างเก็บน้ำขนาดย่อยไว้บนฝ่ายผาม้า ทุกเส้นของลำห้วย ตั้งแต่บนดอยตุงมาเรื่อยๆ เนื่องจากชุมชนบนพื้นที่สูงที่ไร่ทำสวนก็ต้องการน้ำเช่นเดียวกัน ในตอนแรกจะให้มีการเสนอให้ทำโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ไว้บนดอยตุง เสนอไปแล้วแต่ทางกรมทรัพยากร แจ้งว่าไม่สามารถทำได้ เพราะหากเกิดการพังทลายขึ้นมาก็คงกลายเป็นน้ำป่าไหลลงมาท่วมพื้นที่ทางด้านล่าง หากมีฝนตกมามากๆ ที่ฝ่ายผาม้าก็ระบายน้ำไม่ทันเหมือนกัน น้ำก็จะท่วมแถวบริเวณบ้านหนองแห้ง

มีการเสนอให้เปลี่ยนระบบให้น้ำให้มีการแบ่งสันปันส่วนน้ำให้เท่ากัน โดยฝ่ายผาม้าที่เป็นฝ่ายแรก แบ่งน้ำไปครึ่งหนึ่งเลย แต่อีกครึ่งหนึ่งปล่อยลงมาน้ำคำ พอมาถึงฝ่ายกล้วยคำก็ครึ่งหนึ่งเช่นกันให้ฝ่ายกล้วยคำกันไว้ แต่อีกครึ่งก็ต้องปล่อยลงมายังอีกสี่ฝ่ายที่เหลือ เป็นเช่นนี้เรื่อย การแบ่งครึ่งก็ทำได้โดยดูว่าระดับน้ำขึ้นสูงที่สุดถึงตรงไหน เมื่อน้ำสูงครึ่งหนึ่งก็เปิดประตูให้น้ำลงไป แต่ทางกล้วยคำไม่ยอมทำเช่นนี้

กล่าวโดยสรุป ในยุคนี้เป็นยุคที่มีการทำนาปรังแพร่หลายมากที่สุดมีความต้องการใช้น้ำในการทำนาปรังมาก แต่มีปัญหาเรื่องน้ำจากฝ่ายลูกบนที่กักเก็บน้ำไว้ใช้ในพื้นที่การเกษตรทางตอนบนจำนวนมาก ทำให้น้ำไม่เพียงพอสำหรับฝ่ายลูกท้ายๆ โดยเฉพาะฝ่ายป่าดอนที่ต้องการใช้น้ำในการทำนาปรังเช่นกัน ถึงจะมีความพยายามในการแก้ไขปัญหาโดยตลอดแต่ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ ซึ่งต้องพยายามหาทางแก้ไขปัญหาต่อไป

พื้นที่รับน้ำของแต่ละฝ่าย ของชุมชนลุ่มน้ำคำ

ฝ่ายหม้า



มีพื้นที่รับน้ำ 30,500 ไร่ ใน 20 หมู่บ้าน 4 ตำบล

ตำบลห้วยไคร้

1. บ้านฮ้องแอใหม่ หมู่ 9
2. บ้านฮ้องแอหลวง หมู่ 4
3. บ้านสันนายาว หมู่ 9
4. บ้านสันลัดไม้ หมู่ 3

ตำบลแม่ไร่

5. บ้านปากกว้า
6. บ้านฮ้องแอหลวง หมู่ 4
7. บ้านป่าสักขวาง

ตำบลแม่คำ และเทศบาลแม่คำ 13 หมู่บ้าน

- | | |
|---------------------|-----------------------|
| 8. บ้านแม่เป็น | 15. บ้านใหม่ |
| 9. บ้านแม่คำหลวง | 16. บ้านสันเขาดู |
| 10. บ้านสันนา | 17. บ้านม่วงคำ |
| 11. บ้านร่องกือ | 18. บ้านแม่คำ |
| 12. บ้านป่าขวางน้อย | 19. บ้านม่วงคำใหม่ |
| 13. บ้านป่าเปา | 20. บ้านแม่คำบ้านใหม่ |
| 14. บ้านหนองแห้ง | |

ผู้ให้ข้อมูล นายอินฝ่าย วงศ์พันธ์ ประธานเหมืองฝาย

ฝายกล้วยคำ



พื้นที่รับน้ำ 10,000 ไร่ ใน 23 หมู่บ้าน 3 ตำบล

ตำบลจันทรวา

1. บ้านใหม่
2. บ้านสันทรายมูล
3. บ้านห้วยน้ำราก หมู่ 4,5
4. บ้านสันนาหนองบัว หมู่ 10
5. บ้านต้นยาง หมู่ 7

ตำบลจันทรวาใต้

6. บ้านป่าสักหลวง หมู่ 1,2
7. บ้านป่าบงหลวง หมู่ 3
8. บ้านสันทางหลวง หมู่ 12
9. บ้านม่วงหมูสี หมู่ 7
10. บ้านสันหลวง หมู่ 10
11. บ้านป่ากุด หมู่ 8
12. บ้านกัวพร้าว หมู่ 4
13. บ้านแม่คำฝังหมื่น หมู่ 9

ตำบลจอมสวรรค์

14. บ้านหลวงกลาง หมู่ 8

ฝายกล้วยคำมีการเก็บค่าน้ำไร่ละ 5 บาท ต่อไร่/ต่อปี ค่าจ้างคนดูแลฝาย 80,000-10,000 บาท
มีการทำนาปรังเต็มพื้นที่

ผู้ให้ข้อมูล สหกรณ์ผู้ใช้น้ำฝายกล้วยคำ

ฝายอุตม(ฝายกอไม้เหี่ยว)



ผู้ก่อสร้าง ชุนแปรม กิจประชา
 มีพื้นที่ทำนาปรัง 1,700 ไร่ 1 หมู่บ้าน บ้านด้ายหัวฝาย พื้นที่ทำนาปรัง 1,700 ไร่ ยกเว้นปี พ.ศ.
 2548 ได้ทำ 700 ไร่
 ผู้ให้ข้อมูล นายเขียว เสนางาม

ฝายร่องธาตุ



มีพื้นที่รับน้ำ 25,000 ไร่ 12 หมู่บ้าน 2 ตำบล

ตำบลบ้านด้าย

1. บ้านสันนาน้อย
2. บ้านสันปูเลย
3. บ้านกัวพร้าว
4. บ้านดงป่าสัก
5. บ้านสันสลี
6. บ้านเป่าก้อย
7. บ้านด้าย หมู่ 7

ตำบลศรีดอนมูล

8. บ้านด้าย หมู่ 3
9. บ้านสันสลี หมู่ 4
10. บ้านเป่าก้อย หมู่ 11
11. บ้านสันตันธง หมู่ 2
12. บ้านศรีบุญยืน หมู่ 10

พื้นที่ทำนาปรัง 15,000 ไร่ ทุกปี

ผู้ให้ข้อมูล นายบุญยัง ทาสีสม ประธานเหมืองฝาย

ฝายใบไม้



มีพื้นที่รับน้ำ 3,500 ไร่ 3 หมู่บ้าน 1 ตำบล

ตำบลจันทรวา

1. บ้านแม่คำน้ำลัด หมู่ 3
2. บ้านสันนาหนองบัว หมู่ 10
3. บ้านห้วยน้ำราก หมู่ 9

ปีพ.ศ. 2548 พื้นที่ทำนาปรัง จำนวน 3,000 ไร่

ข้อมูลจาก นายมานพ ทาศักดิ์ ประธานเหมืองฝาย

ฝายป่าถ่อน



มีพื้นที่รับน้ำ 5,347 ไร่ 2 ตำบล

ตำบลศรีดอนมูล

- | | |
|----------------------|------------|
| 1. บ้านศรีบุญยืน | หมู่ 10 |
| 2. บ้านศรีดอนมูล | หมู่ 9, 12 |
| 3. บ้านหนองปลาสะเด็ด | หมู่ 9 |

ตำบลป่าสัก

- | | |
|-------------------|---------|
| 4. บ้านแม่คำใต้ | หมู่ 11 |
| 5. บ้านแม่คำเกษตร | หมู่ |
| 6. บ้านสันมะเค็ด | หมู่ 9 |

ปี พ.ศ. 2548 มีพื้นที่ทำนาปรัง 300 ไร่

ผู้ให้ข้อมูล นายบุญเรือน โนพะเล้า ประธานเหมืองฝาย

บทที่ 6

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์ชุมชนลุ่มน้ำคำ กรณีพื้นที่ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย มีคำถามในงานวิจัย 2 ข้อ คือ

1) ประวัติศาสตร์ชุมชนลุ่มน้ำคำ ในตำบลศรีดอนมูล มีความเป็นมาอย่างไร โดยศึกษารวบรวมข้อมูลพื้นฐานด้านต่างๆ และประวัติความเป็นมาของการตั้งถิ่นฐาน ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ของท้องถิ่นในตำบลศรีดอนมูล

2) แม่น้ำคำมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของประชาชนที่ตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ในตำบลศรีดอนมูล ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันอย่างไร โดยมีพื้นที่ในการศึกษา 3 หมู่บ้านคือ บ้านศรีบุญยืน บ้านศรีดอนมูลและบ้านคำย

จากงานศึกษาวิจัยพบว่ากลุ่มคนที่อพยพเคลื่อนย้ายมาอยู่แถบนี้เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ “ยอง” ที่อพยพเคลื่อนย้ายมาจาก ลัวฮุน เชียงใหม่ ที่อพยพมาหลายระลอก จากคำบอกเล่าของเครือญาติที่มาอยู่ก่อนว่าพื้นที่แถบนี้ว่า ข้าว ปลา อุดมสมบูรณ์ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในระยะแรก เลือกตั้งที่อยู่ใกล้ลำน้ำคำ เนื่องจากน้ำเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิต ต่อมาเมื่อชุมชนขยายใหญ่ขึ้น จึงการบุกเบิกที่ทำกินทางไกลลำน้ำ และใช้ภูมิปัญญาในการหาหาชนะธรรมชาติ คือ จากการทำการเกษตรที่อาศัย “น้ำน้ำฟ้า” มาเป็นนา “น้ำเหมือง” โดยการขุดเหมือง สร้างฝายผันน้ำเข้าสู่ไร่นา โดยความร่วมมือของ 4 ชุมชน คือบ้านศรีบุญยืน บ้านศรีดอนมูล (ป่าต่อน) บ้านแม่คำใต้และ บ้านสันมะเค็ด ทำให้สามารถขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มมากขึ้นและสามารถสร้างเศรษฐกิจให้ชุมชนเจริญมากขึ้นเมื่อมีการค้าขายข้าวและเกิดการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ ตามลำดับ

ดังนั้นแม่น้ำคำมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชนศรีดอนมูลอย่างแยกไม่ออก ในฐานะที่เป็นเส้นเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงชีวิตของคนในชุมชน ที่ส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม คือ เพาะปลูก ทำนา ทำไร่ และชุมชนแสดงออกในการเคารวแม่น้ำ ในเรื่องพิธีกรรมต่างๆ เช่น การเลี้ยงผีฝาย และในปัจจุบันมีพิธีกรรมการสืบชะตาแม่น้ำคำ ปัจจุบันแม่น้ำคำอยู่ในภาวะถูกคุกคาม ทั้งจากปัญหาการบุกรุกพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำคำ ปัญหาขยะรวมทั้งปัญหาน้ำไม่เพียงพอในการทำเกษตร หรือการปลูกข้าวนาปรัง ที่เป็นโจทย์ที่ต้องให้ชุมชนช่วยกันหาทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว

การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนลุ่มน้ำคำ กรณีตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน งานวิจัยนี้ได้อธิบายสภาพพื้นที่แห่งนี้ซึ่งในอดีตที่เคยเป็นพื้นที่เป้าหมายในการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมไทย-จีน ในอดีตมีข้อถกเถียงกันอยู่ว่ามีความเหมาะสมในการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรม ด้วยเหตุผลประการหนึ่งเรื่องความแห้งแล้งในพื้นที่ จากการศึกษาพบว่า เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์มากที่สุดแห่งหนึ่งในอำเภอเชียงแสน เพราะเป็นตำบลเดียวในอำเภอเชียงแสนที่มีพื้นที่ราบกว้างใหญ่ สามารถใช้พื้นที่ทำนาปรังได้ เนื่องจากมีการจัดการระบบเหมืองฝายโดยภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นที่ผ่านมาเกือบร้อยปี จึงสามารถทำให้พื้นที่แห่งนี้เป็นแหล่งปลูกข้าวขึ้นดีในจังหวัดเชียงรายทั่วได้ นอกจากนี้ยังมีความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์ ที่เป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณในฐานะเมืองบริวารของอาณาจักรเชียงแสนที่ปรากฏร่องรอยคูน้ำ คันดิน และโบราณสถานร้างหลายแห่ง พื้นที่จึงมีความสำคัญที่จะต้องดูแลอนุรักษ์รักษาไว้ และใช้ประโยชน์ให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ปัญหาการจัดการน้ำไม่เพียงพอในการทำนาปรัง ต้องอาศัยกระบวนการและการมีส่วนร่วมที่ต้องร่วมกันแก้ไขทั้งระบบตั้งแต่ต้นน้ำลำที่เป็นแหล่งต้นน้ำจนถึงกลางน้ำที่มีระบบเหมืองฝายลูกแรกจนถึงฝายลูกสุดท้าย การสร้างความเข้าใจ ความตระหนัก ความรักและภาคภูมิใจในถิ่นฐานและประวัติศาสตร์ความเป็นมาของท้องถิ่น นำสิ่งที่เป็นภูมิปัญญา จุดเด่นของชุมชนมารวมกัน สร้างสรรค์พัฒนาอย่างต่อเนื่องและร่วมกันแก้ไข ปัญหาของชุมชนด้วยความจริงใจ มีเหตุผลที่มุ่งแก้ปัญหาย่างจริงจังของทุกฝ่ายที่ได้รับผลประโยชน์

การนำเอาความรู้จากงานวิจัยกับการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยนี้ สามารถนำไปใช้ในการเรียนการสอนในท้องถิ่นในหลักสูตรการเรียนรู้ขั้นพื้นฐานได้ โดยนำหลักสูตรจากส่วนกลางมาบูรณาการกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอน โดยใช้แหล่งเรียนรู้ และภูมิปัญญาที่กระจายอยู่ในชุมชน เพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษาหาความรู้ และได้สัมผัสด้วยตนเอง

การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาและแผนการเรียนรู้ทำได้ โดยมีผู้รู้ คณะกรรมการอำนวยการศึกษา ผู้ปกครองและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาร่วมดำเนินการจัดทำหลักสูตร เช่น

- ในการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนก็จะทำให้ผู้เรียนได้รู้จัก “ตำบล-หมู่บ้าน” ของเราเพิ่ม จากเดิมที่รู้จักเพียง “โลกของเรา” หรือ “ประเทศของเรา” เท่านั้น
- ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติผู้เรียนอาจจะรู้จัก เชื้อสมุนไพร แม่น้ำพระยา หรือแหล่งทรัพยากรอื่นๆ ในขณะเดียวกันผู้เรียนก็ควรจะได้รู้จัก แม่น้ำลำที่ไหลผ่านชุมชน และการสร้างเหมืองฝาย ในการผันน้ำเข้าสู่พื้นที่การเกษตรหรือลำเหมืองแต่ละฝายนั้นมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนอย่างไร
- ด้านการปกครอง ผู้เรียนจะได้รู้ว่าใครคือผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันคนแรก ในตำบล/หมู่บ้าน หรือแม้กระทั่งครูใหญ่ในโรงเรียนที่ตนเองกำลังศึกษาอยู่ เป็นต้น

การศึกษาหาความรู้และสรุปองค์ความรู้ด้วยตนเองนั้น จะทำให้ผู้เรียนเกิดความสำนึกรักและหวงแหน ภาคภูมิใจในชุมชนของตนเองมากขึ้น อย่างไรก็ตามการนำเอาความรู้จากงานวิจัยไปสู่การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นยังมีปัญหาในการดำเนินงาน 5 ประการ คือ

1. **ปัญหาด้านผู้บริหารโรงเรียน** ผู้บริหารโรงเรียนไม่ให้การสนับสนุนส่งเสริมการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นเท่าที่ควร และขาดการริเริ่มในการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เนื่องจากเห็นว่าผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจในการใช้หลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเป็นบทบาทหน้าที่ของครูผู้สอนโดยตรง ผู้บริหารเป็นผู้ตรวจสอบและอนุมัติ
2. **ปัญหาด้านครู** ครูส่วนมากไม่มีความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตร ไม่ทราบว่า จะพัฒนาอย่างไร เริ่มจากตรงไหน เพราะสอนนักเรียนแต่เพียงในหลักสูตรที่แกนกลางกำหนดให้ มีเนื้อหาเยอะ เก่งกว่าจะเรียนไม่ทัน จึงทำให้มีแนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นค่อนข้างน้อย ประกอบกับครูมีภาระงานสอนมากเกินไปหรือรับผิดชอบงานหลายอย่าง จึงมีเวลาศึกษาและจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นน้อย

3. **ปัญหาด้านกระบวนการ** ผู้บริหารมีความเห็นในเรื่องกระบวนการจัดทำว่ามีขั้นตอน ต้องมีปรัชญา หลักการ จุดหมาย ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง โครงสร้างเนื้อหา การจัดกิจกรรม สื่อการเรียนการสอน การวัดผล ประเมินผล การจัดทำเอกสารหลักสูตร การตรวจสอบคุณภาพ การเสนอขออนุมัติใช้หลักสูตร การนำหลักสูตรไปใช้ ซึ่งเป็นกระบวนการที่มีขั้นตอนในการดำเนินการมาก ต้องใช้งบประมาณในการดำเนินการ ให้ครูใช้สอดแทรกในแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้และเป็นสื่อประกอบการเรียนรู้
4. **ปัญหาด้านบุคลากรที่เกี่ยวข้อง** ยังขาดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น จึงไม่ได้ให้ความสนใจ ไม่ให้ความสำคัญและสนับสนุนส่งเสริมการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น เนื่องจากไม่สามารถให้คำแนะนำหรือเทคนิคในการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพได้
5. **ปัญหาการจัดกระบวนการเรียนรู้** การดำเนินการไม่สามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อค้นหา รูปแบบของหลักสูตรท้องถิ่น การวัดผลการเรียนรู้ยังยึดติดอยู่กับการสอนเพื่อสอบ ถือผลสัมฤทธิ์เป็นสำคัญ จึงทำให้ครูขาดความสนใจในการจัดกิจกรรม และโรงเรียนไม่สามารถจัดการเรียนการสอน หลักสูตรท้องถิ่นได้อย่างเป็นรูปธรรม หรือโรงเรียนนำร่อง โรงเรียนตัวอย่าง

ซึ่งหากปัญหาเหล่านี้ได้รับการปรับเปลี่ยนแนวคิด แนวปฏิบัติ สร้างความเข้าใจ ครูมีรูปแบบที่ควรจะดำเนินการ ผู้บริหารและชุมชนมีความเข้าใจและเห็นความสำคัญ ตระหนักในคุณค่า ส่งเสริมสนับสนุนให้ครูปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม ความชัดเจนในเรื่องของการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นก็จะชัดเจนขึ้นในทางปฏิบัติ ดังนั้น การเอา ความรู้จากงานวิจัยไปพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียนยังต้องใช้เวลา และหลังจากหลายส่วนดังกล่าวมาข้างต้น ตั้งแต่ผู้บริหาร ครูผู้สอนและบุคลากรผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ในการขับเคลื่อนเรื่องหลักสูตรท้องถิ่นต่อไป

บทสรุป กระบวนการทำงานและบทบาทของทีมวิจัยและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

กระบวนการทำงานของทีมวิจัยประวัติศาสตร์ชุมชนลุ่มน้ำคำได้ใช้วิธีการหลายรูปแบบในการเก็บข้อมูล เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลและกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนในการเก็บข้อมูลร่วมกัน เช่น การจัดเวทีชี้แจงการเก็บข้อมูลกับชุมชน ในเวทีระดับตำบลที่องค์การบริหารส่วนตำบลศรีดอนมูล ซึ่งได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีทั้งจากชุมชนและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น นอกจากนั้น กระบวนการทำงานด้านข้อมูลนั้นคณะวิจัยก็ได้มีการจัดเวทีเสวนาหลายครั้งทั้งเวทีย่อย (Focus group) และเวทีชุมชนเพื่อตรวจสอบและเพิ่มเติมข้อมูล เชิญผู้รู้ในหมู่บ้าน และในชุมชนใกล้เคียงที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในอดีตมาแล้ว ถ่ายทอดเรื่องราวให้ฟัง หรือจากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้เฒ่า ผู้แก่ และการศึกษาจากสถานที่จริง เช่น การมีการสำรวจต้นน้ำคำเพื่อได้ทราบสถานการณ์การปัญหาของลำน้ำและสำรวจเหมืองฝายต่าง ๆ ในลุ่มน้ำคำ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวทำให้คนชุมชนเกิดความรู้ความเข้าใจเรื่องประวัติศาสตร์ชุมชนของตนเองและปัญหาของการจัดการน้ำ นอกจากนี้ยังนำมาซึ่ง การสืบค้นประเด็นดั้งเดิม ซึ่งบางอย่างได้หายไป เช่น ประเพณี “ทานทอด” อีกทั้งยังใช้วิธีการเก็บภาพถ่ายในอดีต เพื่อนำมาเชื่อมโยงกับเหตุการณ์และผู้คนในภาพ (ซึ่งบางคนก็ยังมีชีวิตอยู่) รวมไปถึงการจัดการระบบเหมืองฝายที่เป็นภูมิปัญญาเรื่องการจัดการน้ำในอดีตที่สามารถนำมาปรับใช้เพื่อแก้ไขปัญหาขาดแคลนน้ำของชุมชนในปัจจุบันได้ จากการศึกษารวบรวมข้อมูลตามกระบวนการดังกล่าวข้างต้นทำให้การทำวิจัยเป็นไปด้วยความสนุก ตื่นเต้น และเร้าใจชวนให้ติดตามสืบค้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการก่อตั้งชุมชนในอดีต

การพัฒนาทางกายภาพ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อทั้งด้านบวกและด้านลบต่อชุมชนในปัจจุบันจนยากต่อการแก้ไข เช่น ปัญหายยะและปัญหาขาดแคลนน้ำในหน้าแล้ง เป็นต้น

ผลที่ได้รับจากการทำงานวิจัยชิ้นนี้มีคุณค่าต่อคณะนักวิจัยเป็นอย่างยิ่ง เพราะทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในการทำงานเป็นทีม การแบ่งหน้าที่ในการทำงานตามความสามารถ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การเสียสละ ความสามัคคีในหมู่คณะ และยิ่งไปกว่านั้นคือ ความภาคภูมิใจที่ได้ทำงานวิจัยฉบับนี้จนสำเร็จสมความมุ่งหมาย

แต่ทว่าในส่วนของกระบวนการทำงานของทีมวิจัยก็ยังประสบกับปัญหาบางประการ กล่าวคือ คณะวิจัยส่วนใหญ่รับราชการ (ครู) มีเวลาว่างน้อย ดังนั้นจึงต้องอาศัยเวลาว่างจากงานประจำในการศึกษาหาข้อมูล และเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ นอกจากนี้ในช่วงต้นของการเก็บข้อมูลมีปัญหาเรื่องความไม่เข้าใจเรื่องการทำวิจัยของทีมวิจัย ทำให้งานหยุดชะงักไปช่วงหนึ่ง จนต้องเปลี่ยนทีมวิจัย แต่อย่างไรก็ตามก็สามารถทำความเข้าใจกับชุมชนและดำเนินงานวิจัยต่อไปได้

ภาคผนวก

|
|
.

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล “โครงการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนลุ่มน้ำคำ ต.ศรีดอนมูล อ.เชียงแสน”

บ้านศรีดอนมูล

1. พ่อน้อยลือ	ดงปาลี	อายุ 83 ปี
2. พ่อหนานเสาร์	จันทาพูน	อายุ 83 ปี
3. พ่อประเสริฐ	กาวิวงศ์	อายุ 71 ปี
4. พ่อมา	ราชคม	อายุ 78 ปี
5. พ่อหนานทา	ชาติอุป	อายุ 69 ปี
6. พ่อเมือง	เถามา	อายุ 80 ปี
7. พ่อปก	ทาแดง	อายุ 83 ปี
8. พ่อหนานอินคำ	ปิ่นตาเบ็ง	อายุ 78 ปี
9. พ่อกำนันสุรัตน์	พุงกิจ	อายุ 86 ปี
10. พ่อเมืองแก้ว	จันทาพูน	อายุ 70 ปี
11. นายสมบุญณี	ยังยืน	อายุ 67 ปี
12. นายไสว	หว่ายอุรา	อายุ 55 ปี
13. นายจำนง	ทรายหมอ	อายุ 50 ปี

บ้านแม่คำใต้

1. พ่อเมือง	เถามา	อายุ 80 ปี
2. พ่อปก	ทาแดง	อายุ 83 ปี

บ้านเวียงแก้ว

1. พ่อกำนันสุรัตน์	พุงกิจ	อายุ 86 ปี
--------------------	--------	------------

บ้านศรีบุญยืน

1. พ่อน้อยมา	แก้วศักดิ์	อายุ 77 ปี
2. นายวิชัย	สมนาศักดิ์	อายุ 51 ปี
3. พ่ออ้าย	สุมัญญา	อายุ 89 ปี
4. พ่อหลวงปัญญา	ติมาลา	อายุ 75 ปี
5. พ่อดี	ภิระบรรณ	อายุ 79 ปี
6. พ่อหนานปัญญา	แก้วรากมูข	อายุ 78 ปี
7. แม่จ้อยคำ	สมนาศักดิ์	อายุ 96 ปี

บ้านค้า

1. พ่อสุคำ	น้อยหมอ	อายุ 76 ปี
2. พ่อประยูร	น้อยหมอ	อายุ 82 ปี
3. พ่อหนานสม	น้อยหมอ	อายุ 83 ปี
4. นายทอง	น้อยหมอ	อายุ 64 ปี
5. นางสาวอรุณี	น้อยหมอ	อายุ 61 ปี
6. นางบัวคำ	จันทิมา	อายุ 43 ปี

ผู้ให้ข้อมูลฝ่าย

1. นายอินผาย	วงศ์ผั้น
2. สหกรณ์ผู้ใช้น้ำฝ่ายกล้วยคำ	
3. นายเขียว	เสนางาม
4. นายมานพ	ทาศักดิ์
5. นายบุญยัง	ทาศิม
6. นายบุญเรียน	โนพะเส้า

ภาพเก่าเล่าเรื่อง ชุมชนศรีดอนมูล

1. ทำเรือนพื้งผลผลิตข้าวในสมัยก่อน



ภาพนี้เป็นภาพในยุคปัจจุบัน แต่เป็นสถานที่เก่า ที่บ้านด้าย ต.ศรีดอนมูล จุดที่นี้เป็นจุดที่เป็นแม่น้ำคำเส้นเดิม ปัจจุบันแม่น้ำคำได้เปลี่ยนทางเดินไป เป็นทำเรือนข้าวออกไปขายแลกลเปลี่ยนยังนอกชุมชน เมื่อสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 การคมนาคมทางน้ำในสมัยนั้นเป็นสิ่งสำคัญ และแม่น้ำคำมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ในแง่การใช้สัญจรไปมา และแง่ของการสร้างเศรษฐกิจของชุมชน สะท้อนให้เห็นว่า บ้านศรีดอนมูล บ้านครบุญยืน บ้านด้าย มีข้าวปลากาอาหารที่อุดมสมบูรณ์ มีท่าเรือเพื่อส่งสินค้าเหล่านี้ไปขายยังหมู่บ้านอื่นๆ

2 เหมืองฝาย



2.



3.



ภาพ 1. เมืองฝายในยุคแรก วัสดุที่ใช้ก่อสร้างเป็นวัสดุธรรมชาติ ใช้ไม้เป็นหลักฝาย

ภาพ 2 ชาวบ้านร่วมแรงร่วมใจกันไปซ่อมแซมเมืองฝาย

ภาพ 3 ฝายป่าด่อน ในยุคปัจจุบัน ที่ขาดแคลนน้ำ

ภาพเก่าชุดนี้สะท้อนให้เห็นว่าชาวชุมชนศรีดอนมูล ตั้งแต่การตั้งชุมชนก็เลือกตั้งถิ่นฐานใกล้กับริมฝั่งแม่น้ำคำ วิถีชีวิตเป็นเกษตรกร เพาะปลูกข้าว เป็นหลัก น้ำจึงเป็นสิ่งสำคัญ จึงมีการบุกเบิกชุดเมืองสร้างฝายในประมาณ ปี 2473 เพื่อผันน้ำเข้าพื้นที่นา หลังจากนั้นเกิดปัญหากับเมืองฝาย เช่น น้ำคำอุดตัน น้ำไม่เข้าลำเหมือง เป็นต้น จึงมีการระดมชาวบ้านไปช่วยกันแก้ปัญหา ปัจจุบันเมืองฝายป่าด่อนขาดแคลนน้ำเข้าลำเหมือง ส่งผลให้พื้นที่นาปรังที่รับน้ำจากเหมืองฝายป่าด่อนได้รับความเสียหาย เนื่องจากมีระบบเมืองฝายที่อยู่ทางด้านต้นน้ำก่อนที่จะมาถึงฝายป่าด่อนถึง 5 ฝายด้วยกัน

3. สร้างตลาด ตระกูลกาวิวงศ์

1.



2.



3.



4.



ภาพ 1. ตระกูล กาวิวงศ์ ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนศรีดอนมูล มาจาก อ.สันกำแพง จ. เชียงใหม่ เป็นกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาในยุคหลัง และมีประสบการณ์ด้านการค้าขาย จึงกลายมาเป็นกลุ่มตระกูลที่ สร้างเศรษฐกิจให้กับชุมชน

ภาพ 2-3 สภาพของตลาดศรีดอนมูล (ภาคป่าดง) ตั้งแต่อดีตเปรียบเทียบกับปัจจุบัน

ภาพ 4 โรงหนึ่งในชุมชน บริเวณใกล้กับตลาด

ภาพเก่าชุดนี้สะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนศรีดอนมูลมีเศรษฐกิจที่ดี มีตลาดอยู่ในชุมชน ซึ่งเป็นตลาดของคนในชุมชนจริงๆ ไม่มีคนเงินเข้ามาค้าขายซึ่งต่างไปจากตลาดอื่นในละแวกนั้น เช่น ตลาดป่าสักน้อย ตลาดบ้านปางหมอบัว เป็นต้น นอกจากชุมชนศรีดอนมูลจะมีตลาดที่ค่อนข้างใหญ่อยู่ในชุมชนนี้แล้ว ยังมีโรงหนึ่ง ซึ่งถือเป็นกิจกรรมสันถนาการที่สำคัญและได้รับความนิยมอย่างมาของคนในชุมชนขณะนั้น เมื่อประมาณ พ.ศ. 2513 ได้ปิดตัวลงหลังจากที่มีการเข้ามาของไฟฟ้าและสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ

4.สร้างวิหารวัดศรีบุญยืน พัฒนากนจากบ้านด้ายไปบ้านศรีบุญยืน

1.



2.



3.



ภาพ 1 ครูบาจันทร์ กาวิโล ผู้นำในการสร้างวัดศรีบุญยืน

ภาพ 2 การสร้างวิหารวัดศรีบุญยืน

ภาพ 3 การพัฒนากนจากบ้านด้ายไปบ้านศรีบุญยืน

ภาพเก่าสุดนี้สะท้อนให้เห็นว่า ที่ชุมชนบ้านศรีบุญยืนนั้น ชาวบ้านในชุมชนมีความเป็นอยู่และเศรษฐกิจในชุมชนดี หลังจากที่มีการตั้งถิ่นฐานเป็นที่แน่นอน มีการทำการเกษตรเพาะปลูกข้าว ปลูกผัก ส่งขายนอกชุมชน เมื่อชาวชุมชนมีความเป็นอยู่ดี จึงสะท้อนออกมาในเรื่องของการทำนุบำรุงศาสนา สร้างโบสถ์ สร้างวิหาร ให้มีขนาดใหญ่ ที่วัดศรีบุญยืนนี้ใช้เสาถึง 20 ต้น อีกประการหนึ่งเป็นการสะท้อนถึงความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน ทั้งการเสียสละทั้งกำลังทรัพย์และกำลังกายมาช่วยกันรื้อวิหารและสร้างใหม่ให้มีขนาดใหญ่กว่าเดิม

5. เปิดศูนย์เยาวชนป่าด่อน และการประกวดหมู่บ้าน

1.



2.



3.



ภาพ 1. เป็นงานการเปิดศูนย์เยาวชนป่าด่อน ที่มี อุบัติการณ์การพัฒนาชุมชนในขณะนั้นมาเป็นประธานในพิธีเปิด เมื่อ พ.ศ. 2514

ภาพ 2-3 คณะชาวบ้านจากชุมชนศรีดอนมูลเดินทางไปรับรางวัลชนะเลิศการประกวดหมู่บ้านระดับประเทศ ได้รับรางวัลเป็นรถแทรกเตอร์ฟอว์ต 1 คัน และเงินสดอีกจำนวนหนึ่ง เมื่อวันที่ 21 มิ.ย. 2520

ภาพเก่าสุดนี้สะท้อนให้เห็นว่า หลังจากที่มีการตั้งถิ่นฐาน ชุมกันอย่างถาวร เศรษฐกิจในชุมชนดี มีตลาดของชุมชน จึงมีความคิดที่จะมีการพัฒนาหมู่บ้านของตนให้เป็นที่ยุ่จักและได้รับการยอมรับ มีความพยายามปรับปรุงพัฒนา ตั้งกลุ่มองค์กรขึ้นมาทำงานประสานงานกันอย่างแข็งขัน เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มเกษตร กลุ่มจักสาน กลุ่มสตรีทำขนม อาหาร ดอกไม้ เป็นต้นมา ทำงานร่วมกัน จนถึงการประกวดหมู่บ้านความสามัคคีของคนในหมู่บ้าน การรวมแรงร่วมใจและความสามัคคีของคนในหมู่บ้านส่งผลให้หมู่บ้านป่าด่อน ในขณะนั้น ได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวดหมู่บ้านระดับประเทศ ซึ่งถือเป็นเกียรติยศสูงสุดของหมู่บ้าน

หนังสือสัญญานี้ทำเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2492 ระหว่างผู้มีนามและบ้านที่อยู่ตั้งระบุงล่าวไว้ในสัญญาข้อ 2 และได้ลงนามข้างท้ายด้วยสัญญานี้ ได้ลงทำสัญญาเข้าหุ้นส่วนทำการตลาดสดไว้ด้วยกัน ดังมีข้อความต่อไปนี้

ข้อ 1 หุ้นส่วนนี้ มีสัญญาว่า "หุ้นส่วนตลาดสด"

ข้อ 2 หุ้นของหุ้นส่วนนี้มี 3,000 บาท (สามพันบาทถ้วน) ลงเป็นเงินทั้งสิ้น โดยแบ่งออกเป็น 15 หุ้น มีค่าหุ้นละ 200 บาท (สองร้อยบาทถ้วน) ดังมีรายการผู้ถือหุ้นต่อไปนี้

1. นายผล	บุญรัตนันท์	อายุ 48 ปี	อยู่บ้านหมู่ที่ 2 ตำบลเวียง
2. นายอินตา	กันทะคง	อายุ 42 ปี	อยู่บ้านหมู่ที่ 9 ตำบลป่าสัก
3. นายปาน	อินตาสม	อายุ 42 ปี	อยู่บ้านหมู่ที่ 9 ตำบลป่าสัก
4. นายแก้ว	ศิละคง	อายุ 64 ปี	อยู่บ้านหมู่ที่ 9 ตำบลป่าสัก
5. นายพวัน	กาวิวงศ์	อายุ 39 ปี	
6. นายวงศ์	อินทจักร์	อายุ 47 ปี	
7. นายเปง	ปินดา	อายุ 35 ปี	
8. นายตา	กาวิวงศ์	อายุ 61 ปี	
9. นายนวน	ดวงปาลี	อายุ 47 ปี	
10. นายตา	เชียงฮ้าง	อายุ 47 ปี	
11. นายดำ	เชียงฮ้าง	อายุ 23 ปี	
12. นายแก้ว	โพธิกัน	อายุ 47 ปี	
13. นายทา	กันทะคง	อายุ 36 ปี	
14. นายสม	หมื่นคียา	อายุ 27 ปี	
15. นายลือ	ดวงปาลี	อายุ 28 ปี	

ผู้เป็นหุ้นส่วนเหล่านี้ต้องชำระเงินค่าหุ้นส่วนให้เสร็จภายในกำหนด 20 วัน นับแต่วันเซ็นสัญญานี้ เมื่อได้ชำระเงินค่าหุ้นส่วนในเสร็จแล้ว ผู้จัดการจะได้ออกใบรับเงินให้ผู้ถือหุ้นไว้เป็นสำคัญทุกคน

ข้อ 3 ตลาดหุ้นส่วนนี้ตั้งอยู่ที่บ้านป่าดอนหมู่ที่ 9 ตำบลป่าสัก กิ่งอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย หุ้นส่วนได้รับซื้อไว้จากนายแก้ว ศิละคง เป็นราคา 3,000 บาท (สามพันบาทถ้วน)

ข้อ 4 ความประสงค์ของหุ้นส่วนนี้ ทำตลาดสดและเก็บเงินค่าเช่าที่กับเก็บเงินจากผู้มาค้าขายเป็นรายวัน

ข้อ 5 ให้นายปาน อินตาสม ผู้ถือหุ้นเป็นผู้จัดการ โดยมีอำนาจและความรับผิดชอบทำการทั่วไปในปกติกิจของตลาด

ข้อ 6 ให้ที่ประชุมเลือกตั้งที่ปรึกษาขึ้น 3 คน เพื่อออกความเห็นและแนะนำผู้จัดการ ที่ปรึกษานี้ให้คงอยู่ในตำแหน่ง 2 ปี จึงประชุมเลือกตั้งกันใหม่ แต่จะเลือกตั้งคนเก่าอีกก็ได้

ข้อ 7 การตั้งเงินเดือนของผู้จัดการ ให้ที่ปรึกษาดกลงกันกำหนด ส่วนเงินเดือนของคนทำงานในตลาดสด เก็บเงินและทำความสะอาด ให้ผู้จัดการจัดตั้งตามสมควร

ข้อ 8 ผู้จัดการต้องทำบัญชีรายรับรายจ่ายของตลาดแสดงไว้ให้ชัดเจน และทำงบดุลทุกๆ 3 เดือน และทำบัญชีไว้เก็บไว้ที่บ้านของผู้จัดการ เมื่อผู้เป็นหุ้นส่วนใดจะขอก็ได้

ข้อ 9 กิจการใดที่เป็นสำคัญในตลาด เช่น การเปลี่ยนแปลงแก้ไขข้อสัญญาใดๆก็ดี การวินิจฉัยข้อโต้แย้งแห่งกิจการของตลาดก็ดี หรือเป็นหุ้นส่วนคนใดประพฤติผิดข้อสัญญาก็ดี หรืออื่นๆ ให้ผู้จัดการเรียกประชุมผู้เป็นหุ้นส่วนทุกคนและตัดสินกันในที่ประชุมพวกหุ้นส่วน

ข้อ 10 หุ้นส่วนคนใดจะโอนหรือขายหุ้นให้แก่ผู้เป็นหุ้นส่วนด้วยกันก่อน ตามราคาทุนทรัพย์ ซึ่งมีอยู่ในตลาดโดยคิดบัญชีกัน ถ้าไม่มีผู้เป็นหุ้นส่วนคนใดตกลงซื้อจึงให้บอกขายแก่คนภายนอกได้

ข้อ 11 ตลาดหุ้นส่วนนี้จะไม่เลิกจากกัน เพราะผู้เป็นหุ้นส่วนคนใดคนหนึ่งลาออกหรือตาย หรือล้มละลาย โดยผู้ที่เป็นหุ้นส่วนที่ยังอยู่รับซื้อหรือรับหรือรับโอนหุ้นส่วนไว้และทำการแทนต่อไปได้ ถ้าตายผู้รับมรดมรดกอาจรับช่วงต่อได้โดยยอมรับปฏิบัติตามสัญญาที่ทุกประการ

ข้อ 12 การคิดบัญชีในเหตุที่ต้องโอนหุ้นกัน ดังที่กล่าวมาในข้อ 9,10 นี้ ให้ถือบัญชีงบดุลฉบับหลังที่สุดว่าเป็นอันถูกต้องและติดต่อกับนั้นมาจนถึงวันที่โอนกัน

ข้อ 13 การแบ่งเงินปันผล ให้แบ่งจากผลกำไร ซึ่งได้เหลือจากการเก็บเงินรายได้เท่า่นั้น

สัญญานี้ได้ทำขึ้น 16 ฉบับ ข้อความตรงกัน รักษาไว้เป็นหลักฐาน 1 ฉบับ ผู้ถือหุ้นไว้คนละ 1 ฉบับ ถ้าไว้เป็นสำคัญที่ประชุมหุ้นส่วนตกลงให้แก้ไขข้อใดหรือเปลี่ยนแปลง ผู้ถือหุ้นใหม่ก็ให้บันทึกข้อสัญญาเพิ่มเติมไว้เป็นพิเศษและลงนามไว้เป็นสำคัญ

ผู้เป็นหุ้นส่วนได้ลงนามไว้เป็นสำคัญต่อหน้าพยาน ผู้เป็นหุ้นส่วนนี้ 15 คน ได้ลงชื่อต่อหน้าข้าพเจ้าถูกต้องแล้ว

ข้อบังคับฝ่ายป่าดอน (เก่า)

หมวดที่ ๑

ข้อความทั่วไป

เพื่อให้การดำเนินงานให้เกิดประโยชน์แก่สมาชิกฝ่ายป่าดอนให้มากที่สุดและมีความสะดวกในการบริหารงานของคณะกรรมการบริการ สมาชิกฝ่ายป่าดอนจึงมีมติให้มีข้อบังคับดังนี้ เป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อไป

ข้อ ๑ "ฝ่ายป่าดอน" หมายถึง พื้นที่ที่ได้รับน้ำหรือประโยชน์จากฝ่าย คสล. กั้นลำน้ำแม่คำที่บ้านด้าย หมู่ที่ 3 ต.ป่าสัก อ.เชียงแสน จ.เชียงราย

ข้อ ๒ "ลำเหมืองใหญ่" หมายถึง ลำเหมืองซึ่งเริ่มต้นจากประตูเปิดปิดน้ำของฝ่ายที่ตั้งอยู่ที่บ้านด้าย ผ่านบ้านศรีบุญยืน บ้านศรีดอนมูล บ้านแม่คำเกษตร และสิ้นสุดที่บ้านสันมะเค็ด ยาวประมาณ ๘ กิโลเมตร

ข้อ ๓ "ลำเหมืองตอน" หมายถึง ลำเหมืองซึ่งแยกออกจากลำเหมืองใหญ่ ซึ่งมีจำนวน ๑๘ ตอน ได้แก่

ตอน ๑	(นายวัน)	บ้านศรีบุญยืน
ตอน ๒	(เหมืองตอน ๖)	บ้านศรีบุญยืน
ตอน ๓	(ป่าบง)	บ้านศรีบุญยืน
ตอน ๔	(ข้างวัด)	บ้านศรีบุญยืน
ตอน ๕	(หน้าโรงเรียน)	บ้านศรีบุญยืน
ตอน ๖	(บ้านนายตา)	บ้านศรีบุญยืน
ตอน ๗	(บ้านนายจัน)	บ้านศรีบุญยืน
ตอน ๘	(เหมืองตอน ๕)	บ้านศรีดอนมูล
ตอน ๙	(เหมืองตอน ๑)	บ้านศรีดอนมูล
ตอน ๑๐	(บ้านนายเสาร์)	บ้านศรีดอนมูล
ตอน ๑๑	(บ้านนายเมือง)	บ้านแม่คำเกษตร
ตอน ๑๒	(บ้านนายอินแก้ว)	บ้านแม่คำเกษตร
ตอน ๑๓	(บ้านนายคำหลวง)	บ้านสันมะเค็ด
ตอน ๑๔	(บ้านหนานคำ)	บ้านสันมะเค็ด
ตอน ๑๕	(เหมืองสัน)	บ้านสันมะเค็ด
ตอน ๑๖	(หน้าวัด)	บ้านสันมะเค็ด
ตอน ๑๗	(บ้านนายแก้วมา)	บ้านสันมะเค็ด
ตอน ๑๘	(บ้านนายจาย)	บ้านสันมะเค็ด

ข้อ ๔ "ลำเหมืองซอย" หมายถึง ลำเหมืองขนาดเล็กซึ่งแยกออกจากลำเหมืองตอน

ข้อ ๕ "สมาชิก" หมายถึง ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์หรือนำไปใช้ในพื้นที่เพื่อทำการเกษตรจากฝ่ายป่าดอน และคณะกรรมการได้รับรองแล้ว

หมวด ๒

คณะกรรมการ

ข้อ ๖ ให้การบริหารงานของฝ่ายป่าต่อนี้ ให้มีคณะกรรมการบริหารงานให้เป็นไปตามข้อบังคับมติที่ประชุมใหญ่ ระเบียบ กฎหมายและคำสั่งทางราชการประกอบด้วย

๑. ประธานกรรมการ
๒. รองประธานกรรมการ
๓. เற்றுณิก
๔. หัวหน้าต่อน
๕. ผู้ใหญ่บ้านที่อยู่ในเขตพื้นที่ฝ่ายป่าต่อน
๖. เลขานุการ

ข้อ ๗ ประธานกรรมการ รองประธานกรรมการ และற்றுณิก ให้สมาชิกฝ่ายป่าต่อนเป็นผู้เลือกตั้ง และให้อยู่ในตำแหน่งคราวละไม่เกิน ๔ ปี

ข้อ ๘ หัวหน้าต่อนให้สมาชิกแต่ละต่อนเป็นผู้เลือกตั้งและให้อยู่ในตำแหน่งคราวละไม่เกิน ๔ ปี

ข้อ ๙ เลขานุการ ให้ประธานกรรมการเป็นผู้คัดเลือกสมาชิกบุคคลใดบุคคลหนึ่งเข้ามาดำรงตำแหน่งและให้อยู่ในตำแหน่งเท่ากับวาระของประธานกรรมการ

ข้อ ๑๐ การเลือกตั้งกรรมการบริหารในตำแหน่งที่สมาชิกไว้ ใช้วิธีให้สมาชิกแต่ละคนมีสิทธิ์เสนอชื่อบุคคลที่เห็นสมควรคนหนึ่งและมีผู้รับรองการเสนอชื่อนั้นอย่างน้อย ๓ คน แล้วให้สมาชิกทั้งหมดลงคะแนนเสียงโดยทางลับ หรือเปิดเผยตามที่เสียงส่วนใหญ่ต้องการ

ข้อ ๑๑ คณะกรรมการที่ได้รับการเลือกตั้งจากสมาชิกต้องออกจากตำแหน่ง เมื่อ

๑. ตาย
๒. ลาออกและนายอำเภออนุญาตแล้ว
๓. นายอำเภอสั่งให้ออกเพราะสอบสวนแล้วว่ากระทำความผิดอันเป็นผลเสียหายต่อสมาชิกฝ่ายป่าต่อน
๔. สมาชิกฝ่ายป่าต่อนจำนวนเกินกว่าครึ่งร้องขอให้ออก
๕. ออกเมื่อครบวาระตามข้อบังคับ

ข้อ ๑๒ ให้มีคณะกรรมการที่ปรึกษาประกอบด้วย

- | | |
|-------------------------|-------------------------|
| ๑. นายอำเภอเชียงแสน | เป็นประธานกรรมการ |
| ๒. ปลัดอำเภอประจำตำบล | เป็นกรรมการ |
| ๓. เกษตรอำเภอ | เป็นกรรมการ |
| ๔. พัฒนาการอำเภอ | เป็นกรรมการ |
| ๕. เกษตรตำบล | เป็นกรรมการ |
| ๖. นายประเสริฐ กาวิวงศ์ | เป็นกรรมการ |
| ๗. พัฒนาการประจำตำบล | เป็นกรรมการและเลขานุการ |

หมวดที่ ๓ การดำเนินงาน

ข้อ ๑๓ ให้กรรมการบริหารจัดการให้มีการประชุมใหญ่ประจำปี อย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง เพื่อแถลงงบดุลย์หรือรายรับ รายจ่าย ผลการปฏิบัติงานนโยบายในการปฏิบัติงานในปีต่อไป ให้ที่ประชุมรับทราบและเห็นชอบที่เห็นชอบทั้งนี้ให้ประชุมให้เสร็จเดือน พฤศจิกายน

ข้อ ๑๔ ให้หัวหน้าซอย หรือหัวหน้าตอกรกรรมการบริหาร กรรมการที่ปรึกษาสำรวจข้อมูลและจัดทำโครงการพัฒนาเมืองฝาย เชียงแบ่งน้ำหรือสิ่งก่อสร้างอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการชลประทานในเขตฝายป่าก่อนส่งให้คณะกรรมการบริหารพิจารณาตรวจสอบความจำเป็นหรือความสำคัญเร่งด่วนแล้วจัดลำดับไว้พร้อมทั้งให้กำหนดวงเงินค่าใช้จ่ายให้เสร็จภายในเดือนตุลาคม และนำเข้าสู่ที่ประชุมใหญ่ประจำปี เพื่อขอรับความเห็นชอบในเดือนพฤศจิกายน

ข้อ ๑๕ เมื่อที่ประชุมใหญ่มีมติเห็นชอบตามโครงการและงบประมาณแล้ว ให้คณะกรรมการเก็บรวบรวมเงินจากสมาชิกหรือติดต่อของเงินอุดหนุนจากหน่วยงานราชการหรือบุคคลอื่นๆ มาดำเนินการให้เสร็จสิ้นภายในเดือนมิถุนายน

ข้อ ๑๖ เมื่อมีรายได้เข้าบัญชีของฝายแล้วให้ผู้รับผิดชอบโครงการความสำคัญต่างๆ เสนอขออนุมัติดำเนินการตามโครงการต่อประธานกรรมการเมื่อประธานกรรมการเห็นชอบแล้วให้ดำเนินการทำสัญญาหรือจ้างและมีการตรวจรับผลงานการทำเอกสาร การรับจ่ายเงินเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ อย่างน้อย ๓ ชุด เก็บไว้ที่อำเภอ ๑ ชุด ที่ประธานกรรมการ ๑ ชุด ผู้รับจ้างหรือผู้ขาย ๑ ชุด

ข้อ ๑๗ การประชุมของคณะกรรมการบริหารให้ประธานกรรมการ หรือกรรมการบริหารไม่น้อยกว่า ๑ ใน ๓ เป็นผู้กำหนดเมื่อมีการกิจหรือปัญหาสำคัญที่จะต้องปรึกษาหารือกัน

ข้อ ๑๘ ประธานกรรมการเมืองฝาย มีหน้าที่ปฏิบัติงานให้เป็ไปตามข้อบังคับนี้และปฏิบัติงานให้เป็นไปตามมติ ของคณะกรรมการบริหารและมติของที่ประชุมใหญ่ ถ้าหากประธานกรรมการเมืองฝายไม่อยู่หรือ อยู่แต่ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้รองประธานเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่แทน

ข้อ ๑๙ สำเหมืองตอใด ที่มีสำเหมืองซอยและมีสมาชิกมากให้หัวหน้าตอปรึกษากับประธานกรรมการเมืองฝาย ขอตั้งหัวหน้าซอยขึ้นเป็นผู้ช่วยของหัวหน้าตอได้

ข้อ ๒๐ สมาชิกฝายป่าตอทุกคนมีหน้าที่ปฏิบัติตามข้อบังคับนี้และปฏิบัติตามมติที่ประชุมใหญ่ มติของคณะกรรมการบริหาร หรือคำสั่งของหัวหน้าตอ ประธานกรรมการที่สั่งโดยชอบตามมติของที่ประชุมใหญ่และคณะกรรมการบริหาร ด้วยความยินดีและเต็มใจอย่างยิ่ง

ข้อ ๒๑ สำเหมืองทุกสายจะต้องมีที่ทิ้งขยะหรือดินที่ขุด ออกจากสำเหมืองอย่างน้อย ๑ เมตร

หมวดที่ ๔ การเงินและการตอบแทน

ข้อ ๒๒ รายได้ของฝายเกิดจาก

๑. จากเงินค่าบำรุงฝายประจำปีของสมาชิก
๒. จากเงินค่าบำรุงฝายจากการทำประโยชน์หลังนาปี
๓. จากเงินที่เรียกเก็บเป็นพิเศษจากสมาชิกตามมติที่ประชุมใหญ่
๔. จากเงินค่าปรับ
๕. จากเงินอื่นๆ

สมาชิกผู้ใช้น้ำผู้ใดที่หัวหน้าต่อนหรือหัวหน้าซอยแบ่งให้ยังไม่พอใจและชุดจะเพิ่มเติม ครั้งที่ ๑ ตัดตอนครั้งที่ ๒ จะต้องถูกปรับเป็นเงิน ๕๐๐ บาท

ข้อ ๒๓ สมาชิก ฝ่ายป่าด่อน จะต้องเสียเงินค่าบำรุงกิจการของฝ่ายในอัตราไร่ละ ๕ บาทต่อปีและให้ชำระเงินภายในเดือนมกราคมของทุกปี

ข้อ ๒๔ ให้ผู้ที่ทำนาปรังและหรือการปลูกพืชอื่นหลังการเกี่ยวข้าวนาปี ให้เสียเงินค่าบำรุงกิจการของฝ่ายในอัตราไร่ละ ๕ บาทโดยจะต้องชำระเงินภายในเดือนกุมภาพันธ์

ข้อ ๒๕ การเก็บเงินผลประโยชน์ของฝ่ายป่าด่อน ให้หัวหน้าต่อนเป็นผู้ดำเนินการเก็บเงินตามมติของที่ประชุม หรือตามข้อบังคับ แล้วส่งมอบให้ற்றுญิกออกไปสำคัญรับเงินให้หัวหน้าจอนส่งมอบให้แก่สมาชิกต่อไป

ให้ற்றுญิกทำบัญชีรับและจ่ายเงิน ขึ้นไว้เป็นหลักฐานตั้งเงินสดนั้นให้ฝากธนาคารพาณิชย์ในนามของ "ฝ่ายป่าด่อน" โดยมีกรรมการเบิกเงินจากบัญชี ๓ คน ได้แก่ (๑) ประธานกรรมการ (๒) ற்றுญิก (๓) กำนันตำบล ปาสัก

ข้อ ๒๖ ให้เก็บเงินสำรองจ่ายไว้ที่ประธานกรรมการได้จำนวนไม่เกิน ๑,๕๐๐ บาท (หนึ่งพันห้าร้อยบาท) สำหรับเป็นค่าใช้จ่ายจำเป็นเร่งด่วน โคนเมื่อจ่ายให้แล้วจัดทำเป็นหลักฐานการจ่าย หรือให้ற்றுญิกบันทึกการจ่ายเงินไว้ด้วย

ข้อ ๒๗ อำนาจในการสั่งจ่ายเงินให้กำหนดไว้ดังนี้

๑. จ่ายเงินครั้งละไม่เกิน ๑๐,๐๐๐ บาท เป็นอำนาจของประธานกรรมการ

๒. จ่ายเงินเกิน ๑๐,๐๐๐ บาทขึ้นไปเป็นอำนาจของคณะกรรมการ

ข้อ ๒๘ ให้งดการเก็บเงินค่าบำรุงกิจการฝ่ายประจำปีแก่คณะกรรมการบริหาร และหัวหน้าเมืองซอยที่ได้รับการแต่งตั้งไม่เกินคนละ ๒๕ ไร่ และยกเว้นการเกณฑ์แรงงานทั้งหมด

ข้อ ๒๙ การเกณฑ์แรงงานสมาชิกให้กำหนด ๑๐ ไร่ ต่อ ๑ แรง

ข้อ ๓๐ ให้มีคำตอบแทนกรรมการบริหารและหัวหน้าเมืองซอย โดยคิดอัตราร้อยละจากเงินรายได้ ข้อ ๒๖ (๒) ดังนี้

- | | |
|--------------------|--|
| ๑. ประธาน ๒ % | จากทั้งหมด |
| ๒. รองประธาน ๑ % | จากทั้งหมด |
| ๓. ற்றுญิก ๑ % | จากทั้งหมด |
| ๔. เลขานุการ ๑ % | จากทั้งหมด |
| ๕. หัวหน้าต่อน ๕ % | ของเงินที่เก็บได้จากต่อนของคน |
| ๖. หัวหน้าเมืองซอย | ให้มีเงินคำตอบแทนตามที่หัวหน้าพิจารณาจัดสรรให้ |

หมวดที่ ๕

บทกำหนดโทษ

ข้อ ๓๑ สมาชิกผู้ใดไม่ปฏิบัติตามข้อบังคับหรือมติของที่ประชุมใหญ่ หรือมติของคณะกรรมการบริหาร คำสั่งของประธานกรรมการ หัวหน้าต่อน ซึ่งสั่งโดยชอบตามที่ให้มีข้อตกลงไว้วินติรับโทษ ดังต่อไปนี้

๑. ขาดประชุมโดยไม่มีเหตุผลอันสมควร ถูกปรับ ๑๐๐ บาท
๒. ขาดการทำงานโดยไม่มีเหตุผลอันสมควรถูกปรับ ๑๕๐ บาทและจะต้องไปทำงานให้เสร็จตามที่หัวหน้ากำหนด
๓. ไม่ชำระเงินค่าบำรุงภายในกำหนด โดยไม่มีเหตุผลอันสมควรจะต้องถูกปรับร้อยละ ๕ ของเงินที่ชำระ

๔. ไม่ส่งวัสดุตามที่คณะกรรมการบริหารกำหนดโดยไม่มีเหตุผลอันสมควร ถูกปรับครั้งละ ๑๐๐ บาทและจะต้องส่งวัสดุให้ครบตามที่ประธานกรรมการกำหนด

๕. ผู้ฝ่าฝืนคำสั่งของหัวหน้าต่อน หัวหน้าซอยเกี่ยวกับการแบ่งน้ำ ถูกปรับครั้งละไม่เกิน ๑๐๐ บาท

๖. ฝ่าฝืนคำสั่งประธานกรรมการ เกี่ยวกับการแบ่งน้ำ ถูกปรับครั้งละไม่เกิน ๒๐๐ บาท

๗. ผู้ใดปิดกั้นขวางทางน้ำ ขุดเจาะคันเหมืองโดยไม่ได้รับอนุญาต ถูกปรับไม่เกิน ๑๐๐๐ บาท

๘. ผู้ใดทิ้งสิ่งปฏิกูลลงในลำเหมือง ถูกปรับครั้งละไม่เกิน ๒๐๐ บาท

ข้อ ๓๒ กรรมการไม่ปฏิบัติตามกฎข้อบังคับ มติของที่ประชุมยินดีรับโทษดังต่อไปนี้

๑. ขาดประชุมโดยไม่มีเหตุผลอันสมควร ถูกปรับ ๒๐๐ บาท

๒. ไม่ปฏิบัติงานตามที่ได้นัดหมายกับสมาชิกไว้ โดยไม่มีเหตุผล ถูกปรับครั้งละ ๒๐๐ บาท

๓. ไม่ไปชี้แจงมติที่ประชุมหรือคำสั่งของประธานกรรมการซึ่งสั่งการโดยชอบตามข้อบังคับมติที่ประชุมโดยไม่มีเหตุผลอันควร ถูกปรับครั้งละ ๒๐๐ บาท

ข้อ ๓๓ ผู้ใดไม่ยินดีชำระเงินค่าปรับตามที่ผู้มีอำนาจตัดสินให้มีอำนาจนั้น รายงานให้ผู้ใหญ่บ้านกำนัน ดำเนินการพิจารณาตัดสินครั้งหนึ่ง

ข้อ ๓๔ ผู้ใดไม่ยินยอมปฏิบัติตามคำตัดสินของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้านส่งตัวไปที่อำเภอ เพื่อพิจารณาดำเนินการลงโทษตามกฎหมายต่อไป

ข้อ ๓๕ ภายในกำหนด ๑ ปี นับแต่วันที่ข้อบังคับนี้ใช้อย่างจริงจังของประธานกรรมการให้เป็นอำนาจของนายอำเภอ แต่งงานทุกชนิดให้เสนอผ่านความเห็นของประธานกรรมการเสียก่อน

ลงชื่อคณะกรรมการบริหารและหัวหน้าเหมืองต่อน เหมืองซอย หรือผู้แทนสมาชิกเหมืองฝ่ายป่าต่อน รับรองมติให้ใช้อย่างกับฝ่ายป่าต่อนได้ตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๒๕ เป็นต้นไป

กฎระเบียบและข้อบังคับฝ่ายป่าดอน (ใหม่)

หมวดที่ ๑

ข้อความทั่วไป

เพื่อให้การดำเนินงานให้เกิดประโยชน์แก่สมาชิกฝ่ายป่าดอนให้มากที่สุดและมีความสะดวกในการบริหารงานของคณะกรรมการบริการ สมาชิกฝ่ายป่าดอนจึงมีมติให้มีข้อบังคับดังนี้ เป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อไป

ข้อ ๑ “ฝ่ายป่าดอน” หมายถึง พื้นที่ที่ได้รับน้ำหรือประโยชน์จากฝ่าย คสล. กันสำน้ำแม่คำที่บ้านด้าย หมู่ที่ ๓ ต.ป่าสัก อ.เชียงแสน จ.เชียงราย

ข้อ ๒ “ลำเหมืองใหญ่” หมายถึง ลำเหมืองซึ่งเริ่มต้นจากประตูเปิดปิดน้ำของฝ่ายที่ตั้งอยู่ที่บ้านด้าย ผ่านบ้านศรีบุญยืน บ้านศรีดอนมูล บ้านแม่คำเกษตร และสิ้นสุดที่บ้านสันมะเค็ด ยาวประมาณ ๑๒ กิโลเมตร

ข้อ ๓ “ลำเหมืองตอน” หมายถึง ลำเหมืองซึ่งแยกออกจากลำเหมืองใหญ่ ซึ่งมีจำนวน ๑๔ ตอน ได้แก่

ตอน ๑	(นายวัน)	บ้านศรีบุญยืน
ตอน ๒	(เหมืองตอน ๖)	บ้านศรีบุญยืน
ตอน ๓	(ป่าบง)	บ้านศรีบุญยืน
ตอน ๔	(ข้างวัด)	บ้านศรีบุญยืน
ตอน ๕	(หน้าโรงเรียน)	บ้านศรีบุญยืน
ตอน ๖	(บ้านนายถา)	บ้านศรีบุญยืน
ตอน ๗	(บ้านนายจัน)	บ้านศรีบุญยืน
ตอน ๘	(เหมืองตอน ๕)	บ้านศรีดอนมูล
ตอน ๙	(เหมืองตอน ๑)	บ้านศรีดอนมูล
ตอน ๑๐	(บ้านนายเสาร์)	บ้านศรีดอนมูล
ตอน ๑๑	(บ้านนายเมือง)	บ้านแม่คำเกษตร
ตอน ๑๒	(บ้านนายอันแก้ว)	บ้านแม่คำเกษตร
ตอน ๑๓	(บ้านนายคำหลวง)	บ้านสันมะเค็ด
ตอน ๑๔	(บ้านหนานคำ)	บ้านสันมะเค็ด
ตอน ๑๕	(เหมืองสัน)	บ้านสันมะเค็ด
ตอน ๑๖	(หน้าวัด)	บ้านสันมะเค็ด
ตอน ๑๗	(บ้านนายแก้วมา)	บ้านสันมะเค็ด
ตอน ๑๘	(บ้านนายจาย)	บ้านสันมะเค็ด

ข้อ ๔ “ลำเหมืองซอย” หมายถึง ลำเหมืองขนาดเล็กซึ่งแยกออกจากลำเหมืองตอน

ข้อ ๕ “สมาชิก” หมายถึง ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์หรือน้ำไปใช้ในพื้นที่เพื่อทำการเกษตรจากฝ่ายป่าดอน และคณะกรรมการได้รับรองแล้ว

หมวด ๒

คณะกรรมการ

ข้อ ๖ ให้การบริหารงานของฝ่ายป่าต่อนี้ ให้มีคณะกรรมการบริหารงานให้เป็นไปตามข้อบังคับมติที่ประชุมใหญ่ ระเบียบ กฎหมายและคำสั่งทางราชการประกอบด้วย

๗. ประธานกรรมการ
๘. รองประธานกรรมการ
๙. เภรัญญิก
๑๐. หัวหน้าตอน
๑๑. ผู้ใหญ่บ้านที่อยู่ในเขตพื้นที่ฝ่ายป่าต่อน
๑๒. เลขานุการ

ข้อ ๗ ประธานกรรมการ รองประธานกรรมการ และเฝ้าัญญิก ให้สมาชิกฝ่ายป่าต่อนเป็นผู้เลือกตั้ง และให้อยู่ในตำแหน่งคราวละไม่เกิน ๔ ปี

ข้อ ๘ หัวหน้าตอนให้สมาชิกแต่ละตอนเป็นผู้เลือกตั้งและให้อยู่ในตำแหน่งคราวละไม่เกิน ๔ ปี

ข้อ ๙ เลขานุการ ให้ประธานกรรมการเป็นผู้คัดเลือกสมาชิกบุคคลใดบุคคลหนึ่งเข้ามาดำรงตำแหน่งและให้อยู่ในตำแหน่งเท่ากับวาระของประธานกรรมการ

ข้อ ๑๐ การเลือกตั้งกรรมการบริหารในตำแหน่งที่สมาชิกไว้ ใช่วิธีให้สมาชิกแต่ละคนมีสิทธิเสนอชื่อบุคคลที่เห็นสมควรคนหนึ่งและมีผู้รับรองการเสนอชื่อนั้นอย่างน้อย ๓ คน แล้วให้สมาชิกทั้งหมดลงคะแนนเสียงโดยทางลับ หรือเปิดเผยตามที่เสียงส่วนใหญ่ต้องการ

ข้อ ๑๑ คณะกรรมการที่ได้รับการเลือกตั้งจากสมาชิกต้องออกจากตำแหน่ง เมื่อ

๖. ตาย
๗. ลาออกและนายอำเภออนุญาตแล้ว
๘. นายอำเภอสั่งให้ออกเพราะสอบสวนแล้วว่ากระทำความผิดอันเป็นผลเสียหายต่อสมาชิกฝ่ายป่าต่อน
๙. สมาชิกฝ่ายป่าต่อนจำนวนเกินกว่าครึ่งร้องขอให้ออก
๑๐. ออกเมื่อครบวาระตามข้อบังคับ

ข้อ ๑๒ ให้มีคณะกรรมการที่ปรึกษาประกอบด้วย

- | | |
|-------------------------|-------------------------|
| ๑. นายอำเภอเชียงแสน | เป็นประธานกรรมการ |
| ๒. ปลัดอำเภอประจำตำบล | เป็นกรรมการ |
| ๓. เกษตรอำเภอ | เป็นกรรมการ |
| ๔. พัฒนาการอำเภอ | เป็นกรรมการ |
| ๕. เกษตรตำบล | เป็นกรรมการ |
| ๖. นายประเสริฐ กาวีวงศ์ | เป็นกรรมการ |
| ๗. พัฒนาการประจำตำบล | เป็นกรรมการและเลขานุการ |

หมวดที่ ๓ การดำเนินงาน

ข้อ ๑๓ ให้กรรมการบริหารจัดการให้มีการประชุมใหญ่ประจำปี อย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง เพื่อแถลงงบดุลหรือรายรับ รายจ่าย ผลการปฏิบัติงานนโยบายในการปฏิบัติงานในปีต่อไป ให้ที่ประชุมรับทราบและเห็นชอบ ทั้งนี้ให้ประชุมให้เสร็จเดือน พฤศจิกายน

ข้อ ๑๔ ให้หัวหน้าซอย หรือหัวหน้าตอกรกรรมการบริหาร กรรมการที่ปรึกษาสำรวจข้อมูลและจัดทำโครงการพัฒนาเมืองฝาย เที่ยงแบ่งน้ำหรือสิ่งก่อสร้างอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการชลประทานในเขตฝายป่าก่อน ส่งให้คณะกรรมการบริหารพิจารณาตรวจสอบความจำเป็นหรือความสำคัญเร่งด่วนแล้วจัดลำดับไว้พร้อมทั้งให้กำหนดวงเงินค่าใช้จ่ายให้เสร็จภายในเดือนตุลาคม และนำเข้าสู่ที่ประชุมใหญ่ประจำปี เพื่อขอรับความเห็นชอบในเดือนพฤศจิกายน

ข้อ ๑๕ เมื่อที่ประชุมใหญ่มีมติเห็นชอบตามโครงการและงบประมาณแล้ว ให้คณะกรรมการเก็บรวบรวมเงินจากสมาชิกหรือติดต่อของเงินอุดหนุนจากหน่วยงานราชการหรือบุคคลอื่นๆ มาดำเนินการให้เสร็จสิ้นภายในเดือนมิถุนายน

ข้อ ๑๖ เมื่อมีรายได้เข้าบัญชีของฝายแล้วให้ผู้รับผิดชอบโครงการความสำคัญต่างๆ เสนอขออนุมัติดำเนินการตามโครงการต่อประธานกรรมการเมื่อประธานกรรมการเห็นชอบแล้วให้ดำเนินการทำสัญญาหรือจ้างและมีการตรวจรับผลงานการทำเอกสาร การรับจ่ายเงินเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ อย่างน้อย ๓ ชุด เก็บไว้ที่อำเภอ ๑ ชุด ที่ประธานกรรมการ ๑ ชุด ผู้รับจ้างหรือผู้ขาย ๑ ชุด

ข้อ ๑๗ การประชุมของคณะกรรมการบริหารให้ประธานกรรมการ หรือกรรมการบริหารมาน้อยกว่า ๑ ใน ๓ เป็นผู้กำหนดเมื่อมีภารกิจหรือปัญหาสำคัญที่จะต้องปรึกษารื้อกัน

ข้อ ๑๘ ประธานกรรมการเมืองฝาย มีหน้าที่ปฏิบัติงานให้เป็นไปตามข้อบังคับนี้และปฏิบัติงานให้เป็นไปตามมติ ของคณะกรรมการบริหารและมติของที่ประชุมใหญ่ ถ้าหากประธานกรรมการเมืองฝายไม่อยู่ หรือ อยู่แต่ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้รองประธานเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่แทน

ข้อ ๑๙ ลำเหมืองตอนใด ที่มีลำเหมืองซอยและมีสมาชิกมากให้หัวหน้าตอกรปรึกษากับประธานกรรมการเมืองฝาย ขอดึงหัวหน้าซอยขึ้นเป็นผู้ช่วยของหัวหน้าตอกรได้

ข้อ ๒๐ สมาชิกฝายป่าก่อนทุกคนมีหน้าที่ปฏิบัติตามข้อบังคับนี้และปฏิบัติตามมติที่ประชุมใหญ่ มติของคณะกรรมการบริหาร หรือคำสั่งของหัวหน้าตอกร ประธานกรรมการที่สั่งโดยชอบตามมติของที่ประชุมใหญ่และคณะกรรมการบริหาร ด้วยความยินดีและเต็มใจอย่างยิ่ง

ข้อ ๒๑ ลำเหมืองทุกสายจะต้องมีที่ทิ้งขยะหรือดินที่ขุด ออกจากลำเหมืองอย่างน้อย ๑ เมตร

หมวดที่ ๔ การเงินและการตอบแทน

ข้อ ๒๒ รายได้ของฝายเกิดจาก

๖. จากเงินค่าบำรุงฝายประจำปีของสมาชิก
๗. จากเงินค่าบำรุงฝายจากการทำประโยชน์หลังนาปี

สมาชิกผู้ใช้น้ำผู้ใดที่หัวหน้าคอนหรือหัวหน้าซอยแบ่งให้ยังไม่พอใจและชุดเจาะเพิ่มเติม ครั้งที่ ๑ ตัดคอนครั้งที่ ๒ จะต้องถูกปรับเป็นเงิน ๕๐๐ บาท

ข้อ ๒๓ สมาชิก ฝ่ายป่าก่อน จะต้องเสียเงินค่าบำรุงกิจการของฝ่ายในอัตราไร่ละ ๕ บาทต่อปีและให้ชำระเงินภายในเดือนมกราคมของทุกปี

ข้อ ๒๔ ให้ผู้ที่ทำนาปรังและหรือการปลูกพืชอื่นหลังการเกี่ยวข้าวนาปี ให้เสียเงินค่าบำรุงกิจการของฝ่ายในอัตราไร่ละ ๕ บาทโดยจะต้องชำระเงินภายในเดือนกุมภาพันธ์

ข้อ ๒๕ การเก็บเงินผลประโยชน์ของฝ่ายป่าก่อน ให้หัวหน้าคอนเป็นผู้ดำเนินการเก็บเงินตามมติของที่ประชุม หรือตามข้อบังคับ แล้วส่งมอบให้เหรียญออกใบสำคัญรับเงินให้หัวหน้าจอนส่งมอบให้แก่สมาชิกต่อไป

ให้เหรียญทำบัญชีรับและจ่ายเงิน ขึ้นไว้เป็นหลักฐานตั้งเงินสดนั้นให้ปากหนาความพาณิชย์ในนามของ "ฝ่ายป่าก่อน" โดยมีกรรมการเบิกเงินจากบัญชี ๓ คน ได้แก่ (๑) ประธานกรรมการ (๒) เหรียญ (๓) กำนันตำบลป่าสัก

ข้อ ๒๖ ให้เก็บเงินสำรองจ่ายไว้ที่ประธานกรรมการได้จำนวนไม่เกิน ๑,๕๐๐ บาท (หนึ่งพันห้าร้อยบาท) สำหรับเป็นค่าใช้จ่ายจำเป็นเร่งด่วน โฉนดเมื่อจ่ายให้แล้วจัดทำเป็นหลักฐานการจ่าย หรือให้เหรียญบันทึกการจ่ายเงินไว้ด้วย

ข้อ ๒๗ อำนาจในการสั่งจ่ายเงินให้กำหนดไว้ดังนี้

๓. จ่ายเงินครั้งละไม่เกิน ๑๐,๐๐๐ บาท เป็นอำนาจของประธานกรรมการ

๔. จ่ายเงินเกิน ๑๐,๐๐๐ บาทขึ้นไปเป็นอำนาจของคณะกรรมการ

ข้อ ๒๘ ให้ลดเงินการเก็บค่าบำรุงกิจการฝ่ายประจำปีแก่คณะกรรมการบริหาร และหัวหน้าเหมืองซอยที่ได้รับการแต่งตั้งไม่เกินคนละ ๒๕ ไร่ และยกเว้นการเกณฑ์แรงงานทั้งหมด

ข้อ ๒๙ การเกณฑ์แรงงานสมาชิกให้กำหนด ๑๐ ไร่ ต่อ ๑ แรง

ข้อ ๓๐ ให้มีค่าตอบแทนกรรมการบริหารและหัวหน้าเหมืองซอย โดยคิดอัตราร้อยละจากเงินรายได้ ข้อ ๒๖ (๒) ดังนี้

- | | |
|----------------------|---|
| ๗. ประธาน ๒ % | จากทั้งหมด |
| ๘. รองประธาน ๑ % | จากทั้งหมด |
| ๙. เหรียญ ๑ % | จากทั้งหมด |
| ๑๐. เลขานุการ ๑ % | จากทั้งหมด |
| ๑๑. หัวหน้าคอน ๕ % | ของเงินที่เก็บได้จากเหมืองตอนของถนน |
| ๑๒. หัวหน้าเหมืองซอย | ให้มีเงินค่าตอบแทนตามที่หัวหน้าพิจารณาจัดสรรให้ |

หมวดที่ ๕

บทกำหนดโทษ

ข้อ ๓๑ สมาชิกผู้ใดไม่ปฏิบัติตามข้อบังคับหรือมติของที่ประชุมใหญ่ หรือมติของคณะกรรมการบริหาร คำสั่งของประธานกรรมการ หัวหน้าคอน ซึ่งสั่งโดยชอบตามที่ได้มีข้อตกลงไว้ยินดียับโทษ ดังต่อไปนี้

๔. ขาดประชุมโดยไม่มีเหตุผลอันสมควร ถูกปรับ ๑๐๐ บาท

๑๐. ขาดการทำงานโดยไม่มีเหตุผลอันสมควรถูกปรับ ๑๕๐ บาทและจะต้องไปทำงานให้เสร็จตามที่หัวหน้ากำหนด

๑๑. ไม่ชำระเงินค่าบำรุงภายในกำหนด โดยไม่มีเหตุผลอันสมควรจะต้องถูกปรับร้อยละ ๕ ของเงินที่ชำระ

๑๒. ไม่ส่งวัสดุตามที่คณะกรรมการบริหารกำหนดโดยไม่มีเหตุผลอันสมควร ถูกปรับครั้งละ ๑๐๐ บาทและจะต้องส่งวัสดุให้ครบตามที่ประธานกรรมการกำหนด

๑๓. ผู้ฝ่าฝืนคำสั่งของหัวหน้าต่อน หัวหน้าซอยเกี่ยวกับการแบ่งน้ำ ถูกปรับครั้งละไม่เกิน ๑๐๐ บาท

๑๔. ฝ่าฝืนคำสั่งประธานกรรมการ เกี่ยวกับการแบ่งน้ำ ถูกปรับครั้งละไม่เกิน ๒๐๐ บาท

๑๕. ผู้ใดปิดกั้นขวางทางน้ำ ขุดเจาะคันเหมืองโดยไม่ได้รับอนุญาต ถูกปรับไม่เกิน ๑๐๐๐ บาท

๑๖. ผู้ใดทิ้งสิ่งปฏิกูลลงในลำเหมือง ถูกปรับครั้งละไม่เกิน ๒๐๐ บาท

ข้อ ๓๒ กรรมการไม่ปฏิบัติตามกฎข้อบังคับ มติของที่ประชุมยินดีรับโทษดังต่อไปนี้

๔. ขาดประชุมโดยไม่มีเหตุผลอันสมควร ถูกปรับ ๒๐๐ บาท

๕. ไม่ปฏิบัติงานตามที่ได้นัดหมายกับสมาชิกไว้ โดยไม่มีเหตุผล ถูกปรับครั้งละ ๒๐๐ บาท

๖. ไม่ไปชี้แจงมติที่ประชุมหรือคำสั่งของประธานกรรมการซึ่งสั่งการโดยชอบตามข้อบังคับมติที่ประชุมโดยไม่มีเหตุผลอันควร ถูกปรับครั้งละ ๒๐๐ บาท

ข้อ ๓๓ ผู้ใดไม่ยินดียินยอมเงินค่าปรับตามที่ผู้มีอำนาจตัดสินให้มีอำนาจนั้น รายงานให้ผู้ใหญ่บ้านกำนัน ดำเนินการพิจารณาตัดสินครั้งหนึ่ง

ข้อ ๓๔ ผู้ใดไม่ยินยอมปฏิบัติตามคำตัดสินของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้านส่งตัวไปที่อำเภอ เพื่อพิจารณาคำเนินการลงโทษตามกฎหมายต่อไป

ข้อ ๓๕ ภายในกำหนด ๑ ปี นับแต่วันที่ข้อบังคับนี้ใช้อำนาจของประธานกรรมการให้เป็นอำนาจของนายอำเภอ แต่งานทุกชนิดให้เสนอผ่านความเห็นของประธานกรรมการเสียก่อน

ลงชื่อคณะกรรมการบริหารและหัวหน้าเหมืองต่อน เหมืองซอย หรือผู้แทนสมาชิกเหมืองฝ่ายป่าต่อน รับรองมติให้ใช้ข้อบังคับฝ่ายป่าต่อนได้ตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๒๕ เป็นต้นไป

ประวัติโดยย่อของทีมนักวิจัย

1. นายสุภาพ ขอมปวน

เกิดวันที่ 16 มิถุนายน 2503 อายุ 46 ปี

ภูมิลำเนา 126 หมู่ 9 ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

รหัสไปรษณีย์ 57150 โทรศัพท์ 0 – 1602 - 2135

วุฒิการศึกษา ครุศาสตร์บัณฑิต วิชาเอกบริหารการศึกษา จากวิทยาลัยครูเชียงราย

สถานที่ทำงาน โรงเรียนบ้านศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

ตำแหน่งปัจจุบัน ครู (ค.ศ. 2)

2. นายบุญเลิศ จับใจนาย

เกิดวันที่ 1 เดือน เมษายน พ.ศ. 2490 อายุ 58 ปี

ภูมิลำเนา บ้านเลขที่ 102 หมู่ที่ 3 ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

รหัสไปรษณีย์ 57150 โทรศัพท์ 09 – 9507708

วุฒิการศึกษา สามัญ ม.ศ. 3 วุฒิสถาบันครุศาสตร์บัณฑิต (ค.บ.) เอก ภาษาไทย

สถานที่ทำงาน โรงเรียนบ้านศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

ตำแหน่งปัจจุบัน ครู (ค.ศ. 2)

3.นายประเสริฐ ราชคม

เกิดวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2501

ภูมิลำเนา 307 หมู่ 9 ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

รหัสไปรษณีย์ 57150

วุฒิการศึกษามัธยมศึกษาปีที่ 6

สถานที่ทำงาน องค์การบริหารส่วนตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

ตำแหน่ง รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลศรีดอนมูล

4.นางสาวมยุรี ไตภาณุรักษ์

เกิดวันที่ 10 มิถุนายน 2501 อายุ 48 ปี

ภูมิลำเนา บ้านเลขที่ 138 หมู่ที่ 2 ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย รหัสไปรษณีย์ 57150

โทรศัพท์ 01 – 998-1231

วุฒิการศึกษา สามัญ ม.ศ. 5 วุฒิสถาบันครุศาสตร์บัณฑิต (ศศ.บ.) เอก ประวัติศาสตร์

สถานที่ทำงาน โรงเรียนบ้านสันต้นธง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

ตำแหน่งปัจจุบัน ครู (ค.ศ. 2)

5. นางสาวกัทธญา คงปาลี

เกิดวันที่ 16 มกราคม 2502 อายุ 47 ปี

ภูมิลำเนา บ้านเลขที่ 3 หมู่ที่ 12 ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย รหัสไปรษณีย์ 57150

โทรศัพท์ 06 – 1806-040

วุฒิการศึกษา สามัญ ม.ศ. 3 วุฒิสถาบัน (ค.บ.) เอก สังคมศาสตร์

สถานที่ทำงาน โรงเรียนบ้านหนองปลาสะเด็ด อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

ตำแหน่งปัจจุบัน ครู (ค.ศ. 2)

6.นางบัวคลี่ พูวัน

เกิดวันที่ 10 เดือน มีนาคม 2492 อายุ 56 ปี

ภูมิลำเนา บ้านเลขที่ 465 หมู่ที่ 13 ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

รหัสไปรษณีย์ 57150 โทรศัพท์ 0-5395-5507 , 01-5314652

วุฒิการศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

ได้รับคัดเลือกเป็น ศิลปินดีเด่นจังหวัดเชียงราย สาขาการช่างและมีฝีมือด้านเครื่องจักทอ

ผลงาน

- ได้ทำตุ๊กตารูปในพิธีรับเสด็จสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ
- ทอตุ๊กตาในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ ห้องสนามหลวง
- ผลงานทางโทรทัศน์ อาทิ รายการ "คนไทยวันนี้" รายการ "รอยไทย" รายการ "พออยู่พอกิน" รายการ "ที่นี่ประเทศไทย"

สิ่งตีพิมพ์ อาทิ นิตยสาร "ศิลปวัฒนธรรม" หนังสือพิมพ์ "บางกอกโพสต์"

บรรณานุกรม

นุชนางค์ ชุมดี.

- 2548 การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของชุมชนโบราณในเขตเมืองเชียงแสนระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-24. ภาควิชาประวัติศาสตร์. คณะมนุษยศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ปิ่นมริศ จันทิมา

- 2546 "เมื่อพญาแสนภูสร้างเมืองเชียงแสน" ไซนารายณ์ สยามการพิมพ์และโฆษณา

ชเลนทร กัลยาณมิตร

- 2542 "น้ำของชาวล้านนา" สารวัฒนธรรม สยามโฆษณาและการพิมพ์

ไกรศรี นิมมานเหมินท์

- 2503 "ประเพณีและนิทานพื้นบ้าน" คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

ที่ นร.6810/0790/2549

20 มิถุนายน 2549

เรื่อง ผลการพิจารณารายงานโครงการวิจัย

เรียน คุณศิริพร โคตะวินนธ์

สิ่งที่ส่งมาด้วย ร่างรายงานฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัย 1 เล่ม

ตามที่ท่านได้ส่งรายงานฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัย "ศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนลุ่มน้ำคำ
กรณีศึกษาพื้นที่ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย" ซึ่งมี คุณสุภาพ ขอมปวน เป็น
หัวหน้าโครงการ ต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค (สกว.สำนักงานภาค) เพื่อ
พิจารณานั้น สกว.สำนักงานภาค ได้พิจารณาแล้วเห็นว่ารายงานโครงการบรรลุตามวัตถุประสงค์ใน
ข้อ 1 และ 2 แต่ยังไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ในข้อ 3 แต่ได้บทเรียนที่เป็นประโยชน์ในการ
สนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในระยะต่อไปให้แก่ทางท่าน และ สกว.สำนักงานภาค ดังนั้นจึงควรให้
สิ้นสุดสัญญาโครงการได้

สกว.สำนักงานภาค ไคร้ชอให้ท่านฯ ประสานกับทีมวิจัยเพื่อจัดส่งรายงานการเงินและสำเนา
สมุดบัญชีที่ปรบยอดเป็นปัจจุบันแล้ว ไปยัง สกว.สำนักงานภาค ภายในวันที่ 10 กรกฎาคม 2549
เพื่อดำเนินการต่อไป หากท่านมีข้อหาหรือประการใดกรุณาติดต่อได้ที่ คุณวาสนา ยอดสุวรรณ
โทรศัพท์ 0-5321-8250 ต่อ 114

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ และพิจารณาดำเนินการต่อไป จักเป็นพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ



(ผศ.ดร.อวรณ์ โอภาสพัฒนกิจ)

ผู้ประสานงาน สกว.สำนักงานภาค

งานโครงการภาคเหนือ 0-5389-2662 ต่อ 113 - 114

“ สรางสรรคปญญา เพื่อพัฒนาท้องถิ่น ”

The Thailand Research Fund Regional Office P.O. Box 259 Chiangmai University Post Office, Chiangmai 50202
Tel. (053) 218250, 218200, 944648, 892662 Fax. (053) 892662 Ext. 115 E-mail: info@vjlai.org Website: www.vjlai.org